

KUL TÚRA SLOVA

*Vedecko-popularizačný
časopis pre jazykovú
kultúru a terminológiu*

*Orgán Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra SAV
a Jazykového odboru
Matice slovenskej*

*Časopis vychádza s finančnou
podporou Otvorenej akadémie*

otvorená
akadémia

HLAVNÁ REDAKTORKA

Sibyla Mislovičová

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Iveta Vančová

REDAKČNÁ RADA

Adriana Ferenčíková, Ján Findra,
Juraj Glovňa, Dana Guričanová,
Robert Hammel, Renáta Hlavatá,
Ingrid Hrubaničová, Martin Cho-
chol, Bronislava Chochoľová, Ján
Kačala, Ľubor Králik, Jana Le-
vická, Sibyla Mislovičová, Sla-
vomír Ondrejovič, Lucia Molnár
Satinská, Mária Šimková, Iveta
Vančová, Pavol Žigo

REDAKČIA

811 01 Bratislava, Panská 26

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

- JANOČKOVÁ, Nicol: Je hluchonemý rovnaký ako nepočujúci a nevidomý ako nevidiaci? (na margo spracovania niekoľkých slovníkových hesiel) 193
- KRÁLIK, Ľubor: Patrí priezvisko *Zverbík* medzi tzv. zvieracie priezviská? Od ľudovej etymológie k vedeckej 205
- ŠIMKOVÁ, Mária: Vývin jazyka a jazyková dynamika v lingvistických prácach Kataríny Habovštiakovej a v súčasnosti 212

TERMINOLOGICKÉ SÚPISY

- HRABOVSKÝ, Michal – KLIMENT, Ján – GURIČANOVÁ, Dana – KUČERA, Jaromír – ELIÁŠ, Pavol ml.: Nové slovenské mená subtropických a tropických úžitkových rastlín. 3. Rody začínajúce sa písmenom M – R 216

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

- ŠIMUNOVÁ, Dagmar: *Ráno sa mu nesce, večer sa mu ťaží* 227

ROZLIČNOSTI

- Pracujeme v Jaguare a jazdíme na jaguári?* K. Kálmánová 234
- Skracovanie názvov dní.* I. Hrubaničová 236

SPRÁVY A POSUDKY

- Medailón pre Miloša. M. Chochol 239
Veda a umenie bez bariér. I. Bónová
– L. Jasinská 241

SPYTOVALI STE SA

- Zvukovoizolačný.* I. Vančová 245
Odpeňovačka. S. Duchková 246

Z NOVÝCH VÝRAZOV

- Z rukopisu pripravovaného Slovníka
súčasného slovenského jazyka (58).
L. Ocetová 248

Z WEBOVEJ PORADNE

- Hlboko si ceníš?* 255

- PRIPOMÍNANIE SI** 256

KUL TÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, vedecko-popularizačný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV a Jazykovedného odboru Matice slovenskej. Ročník 53, 2019, č. 4 (20. 8. 2019). Sídlo vydavateľa a adresa redakcie: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava. IČO 00167 088. Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine. Časopis vychádza s finančnou podporou Otvorenej akadémie. Hlavná redaktorka PhDr. Sibyla Mislovičová. Výkonná redaktorka Mgr. Iveta Vančová. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Radik. Vychádza šesťkrát ročne. Ročné predplatné 8,50 €, jednotlivé čísla 1,50 €. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma Vydavateľstvo Matice slovenskej, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, e-mail: periodika@matica.sk, tel. 043/3812826. Evidenčné číslo 3696/09. Podávanie novinových zásielok povolené OZSsRP Banská Bystrica č. 1325/94-PTP z 25. 4. 1994. ISSN 0023-5202 Distributed by Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, Slovakia.

© Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied, Bratislava

© Matica slovenská, Martin

Vytlačila tlačiareň Fork, s. r. o., 2019

Cena 1,50 €

Je hluchonemý rovnaký ako nepočujúci a nevidomý ako nevidiaci? (na margo spracovania niekoľkých slovníkových hesiel)

NICOL JANOČKOVÁ

Abstract: Effective and polite communication depends on an appropriate choice of language units with regard to the recipient and the situation. Monolingual dictionaries help with the choice of these language units and ought to reflect the subtle semantic and pragmatic differences between lexemes. In this paper we deal with the evaluation of adjectives and their corresponding nouns that denominate auditory and visual impairment (e. g. in Slovak: *hluchonemé dieťa – televízne vysielanie pre hluchonemých, nevidiaci športovci – knižnica pre nevidiacich*; in English: *deaf-mute child – telecast for the deaf-mute, sightless athletes – library for the sightless*) both from the viewpoint of the people with the disabilities and the remaining members of the community. Simultaneously we compare this evaluation with the evaluation of the corresponding entries in the monolingual dictionary.

Príspevok vznikol v rámci riešenia grantového projektu VEGA č. 2/0017/17 *Slovník súčasného slovenského jazyka – 6. etapa (Koncipovanie a redigovanie slovníkových hesiel a s tým spojený lexikologicko-lexikografický výskum)*. Za podnetné poznámky k textu ďakujeme hlavnej vedeckej redaktorky Slovníka súčasného slovenského jazyka PhDr. Alexandre Jarošovej, CSc.

Keywords: adjectives and substantives denominating auditory and visual impairment, word-class conversion, the monolingual dictionary of Slovak language, commentary on pragmatics and semantics, communication.

Jazyk je nástroj dorozumievania všetkých ľudí, no na jeho prostriedky (lexikálne jednotky a ich vnímanie) sa možno dívať z rozličných zorných uhlov. V tomto príspevku sa zameriame na hodnotenie lexikálnych jednotiek, adjektív, resp. aj substantivizovaných adjektív, pomenúvajúcich sluchový a zrakový typ zdravotného postihnutia, a to jednak z pohľadu ľudí s daným typom hendikepu a jednak z hľadiska zvyšnej časti spoločnosti. Používatelia jazyka totiž prostredníctvom svojej hodnotiacej (axiologickej) kompetencie prispôsobujú výber jazykových prostriedkov diferencovaným komunikačným podmienkam (porov. hodnotiace štandardy a axiologickú kompetenciu, J. Dolník, 2010). Zároveň by sme chceli ukázať, ako sa toto hodnotenie lexikálnych jednotiek odráža, resp. môže zachytiť v lexikografickom spracovaní, ktoré napomáha pri výbere vhodných jazykových prostriedkov so zreteľom na typ komunikačnej sféry a situáciu, v ktorej sa dané prostriedky použijú.

Na pomenovanie osôb, ktoré majú oslabený sluch alebo obyčajne trvalé poškodenie sluchu, niekedy spojené aj s iným druhom hendikepu, je v slovenčine niekoľko lexikálnych jednotiek: *hluchý*, *hluchonemý*, *nedoslýchavý*, *nepočujúci*, *sluchovo postihnutý*, *sluchovo znevýhodnený*. Na druhej strane lexémy *slepý*, *nevidomý*, *nevidiaci*, *slabozraký*, *hluchoslepý*, *zrakovo postihnutý*, *zrakovo znevýhodnený* označujú ľudí s čiastočne alebo úplne poškodeným zrakom, prípadne s kombinovaným postihnutím. Členy oboch týchto skupín však nevystupujú ako významovo ani komunikačne rovnocenné jednotky. Pozrime sa na to bližšie.

K použitiu jednotiek *hluchonemý*, *nedoslýchavý* a *nepočujúci* odcitujeme z listu Spolku nepočujúcich pedagógov SNEPEDA¹, v ktorom sa upozorňuje na to, že komunita nepočujúcich pociťuje lexému *hluchonemý* ako slovo s výrazne hanlivým, urážlivým príznakom, a zároveň sa navrhuje zmeniť štylistické hodnotenie tejto lexémy v existujúcich slovníkoch slovenčiny: „Z dejín starostlivosti o osoby s poruchou sluchu je známe, že na prelome

---

¹ List adresovaný Jazykovednému ústavu E. Štúra SAV zo dňa 14. 11. 2018. Samotnú žiadosť Spolku nepočujúcich pedagógov aj odpoveď Jazykovedného ústavu E. Štúra SAV možno nájsť na stránke: http://www.snepeda.sk/vyrocnne_spravy/vyrocnna_sprava_za_rok_2018.pdf.

19. a 20. storočia v školách žiakov s poruchou sluchu začali triediť na nedoslýchavých a nepočujúcich. V polovici 20. storočia sa u nás zriaďovali aj prvé školy pre nedoslýchavé deti a školy pre nepočujúce deti. Dovtedy boli všetci sluchovo postihnutí označení za hluchonemých. Od 50. a 60. rokov 20. storočia sa úradné označenie *hluchonemý* zmenilo na *nepočujúci*, ale až dodnes sa v laických kruhoch a žurnalistických médiách hovorí o nepočujúcich ako o hluchonemých.“

Ak sa pozrieme do výkladového slovníka, 2. zväzok Slovníka súčasného slovenského jazyka (H – L, 2011; ďalej SSSJ) zachytáva adjektívne heslá *hluchonemý* s významom „neschopný počuť a hovoriť, nepočujúci a nemý“ (napr. *hluchonemé dieťa, oženit' sa s hluchonemou ženou*) a *hluchý* s významom „postihnutý hluchotou, neschopnosťou počuť; syn. nepočujúci“ (napr. *hluchý človek, byť hluchý od narodenia*)² ako bezpríznačné, teda bez explicitného štylistického hodnotenia pomocou funkčného kvalifikátora. Podobne aj 3. zväzok SSSJ (M – N, 2015) vykladá ako neutrálne jednotky adjektíva *nedoslýchavý* „majúci poškodený sluch a vnímajúci hovorenú reč len pomocou načúvacieho aparátu“ (napr. *nedoslýchaví pacienti, špeciálna trieda pre nedoslýchavé deti*) a *nepočujúci* „majúci také poškodenie sluchu, ktoré mu znemožňuje bežné zvukové dorozumievanie sa aj s použitím kompenzačnej pomôcky, ktorý nepočuje, sluchovo postihnutý“³ (napr. *nepočujúca osoba, učebnice pre nepočujúcich žiakov*).

Pri porovnaní frekvencie výskytu dokladov v textoch Slovenského národného korpusu (SNK) a Omnia Slovaca III Maior (18.01)³ na dvojicu

---

² Uvedené pomenovania z danej lexikálno-sémantickej skupiny fungujú v jazyku aj ako substantíva (substantívizované adjektíva vzniknuté slovnodruhovým prechodom), preto sa lexikograficky spracúvajú ako homonymné jednotky (s číselným indexom, napr. *hluchonemý*¹ – *hluchonemý*²): *hluchonemé dieťa* – *televízne vysielanie pre hluchonemých*; *hluchý človek* – *vyrábať prístroje pre hluchých*; *nedoslýchaví pacienti* – *sociálno-rehabilitačný kurz pre nedoslýchavých*; *nepočujúci športovci* – *špeciálna škola pre nepočujúcich*. Túto homonymiu z dôvodu lepšej prehľadnosti nebudeme v texte systematicky označovať číselným indexom (okrem presne citovaných hesiel zo slovníkov), ale pri konkrétnej lexéme uvedieme v zátvorke, o aký slovný druh ide: subst. – substantívum, adj. – adjektívum. Ak nie je explicitne uvedené inak, tak naše úvahy o analyzovaných adjektívach sa zároveň vzťahujú aj na príslušné homonymné substantíva.

³ Omnia Slovaca III Maior (18.01) je interný korpus, ktorý vytvoril Vladimír Benko pre potreby pracovníkov oddelenia súčasnej lexikológie a lexikografie Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV. Korpus vznikol zlúčením všetkých slovenských korpusových dát dostupných v roku 2018 v Slovenskom národnom korpuse (SNK prim-6.1). Jeho súčasťou sú aj korpusy Europeana + OpenSubtitles

hluchonemý – *nepočujúci* (ak neberieme do úvahy ich slovnodruhovú rozlíšenie na adjektívum a substantívum) je pomer dokladov veľmi výrazný v prospech podoby *nepočujúci*, teda 3 406 (*hluchonemý*) : 20 388 (*nepočujúci*). Vzhľadom na to, že slovo *hluchonemý* (spoločne s homonymným substantívom *hluchonemý*) už bolo spracované v uvedenom 2. zväzku SSSJ a momentálne sa neplánuje príprava nového vydania existujúcich zväzkov, nie je možné zasahovať do tlačenej podoby slovníka. Nemožno zmeniť ani jeho spracovanie v elektronickej podobe, pretože tá by potom nebola zhodná s tlačenu verzou (i keď po ukončení celého diela sa predpokladá revidovanie elektronickej verzie). Na staršie vydania výkladových slovníkov slovenčiny (6-zväzkový Slovník slovenského jazyka, 1959 – 1968, a Krátky slovník slovenského jazyka, 4. vyd., 2003) sa vzťahujú autorské práva a ich obsah sa už nemení ani nedopĺňa.

Informáciu o tom, že ľudia so sluchovým postihnutím vnímajú pomenovanie *hluchonemý* ako hanlivé, však používateľom jazyka rozhodne treba sprostredkovať. Vhodnou alternatívou, ako dodatočne lexikograficky zohľadniť túto skutočnosť pri lexéme *hluchonemý*, je elektronický Ortograficko-gramatický slovník (2016; <http://lex.juls.savba.sk/>; ďalej OGS), ktorý zachytáva slovnú zásobu slovenčiny od písmena A až po Ž a je používateľskou verzou Slovníka súčasného slovenského jazyka, ktorá sa priebežne aktualizuje. Jednotlivé heslá v OGS zatiaľ obsahujú len základnú gramatickú informáciu, príp. výslovnosť. Explicítne negatívne hodnotenie použitia lexém *hluchonemý* (adj., subst.) sa tak môže spracovať na tomto mieste v podobe pragmatickej sémantizačnej poznámky (v zátvorke) pri upravenom výklade významu (výkladovú perifrázu navrhujeme upraviť analogicky s heslami *nepočujúci* [adj., subst.]), napr.:

hluchonemý¹ -*má -mé* príd. (z pohľadu ľudí so sluchovým postihnutím vnímané hanlivo) majúci také poškodenie sluchu, ktoré mu znemožňuje bežné zvukové dorozumievanie sa aj s použitím kompenzačnej pomôcky; ktorý

+ Wikipedia + Wanda + skTenTen + Araneum + Cassovia + web-3.0 (part), Version 4.1.30 (build #b044) a jeho veľkosť je 4,95 miliardy tokenov (textových slovných tvarov vrátane interpunkčných znamienok). Na vyhľadávanie a triedenie dokladov v jednotlivých verziách a podkorpusech SNK a v internom korpuse Omnia Slovaca III Maior (18.01) slúži riešiteľskému kolektívu špeciálny programový systém Sketch Engine (porov. A. Kilgarriff et al, 2004) – komerčný produkt (Lexical Computing Ltd.).

(dobre) nepočuje a nehovorí, sluchovo postihnutý¹, nepočujúci¹: *hluchonemé dieťa; oženit' sa s hluchonemou ženou; je h. od narodenia; A z dediny vám dnes už nepríde robiť ani hluchonemý Mišo.* [J. Podhradský]

hluchonemý² -mého pl. N -mí m. (z pohľadu ľudí so sluchovým postihnutím vnímané hanlivo) kto má poškodený al. oslabený sluch; kto (dobre) nepočuje a nehovorí, sluchovo postihnutý², nepočujúci²: *televízne vysielanie pre hluchonemých; prekladateľská služba pre hluchonemých; dorozumievanie hluchonemých; venovať sa výchove a výučbe hluchonemých* ▷ **hluchonemá -mej** pl. N -mé G -mých ž. hluchonemá žena, hluchonemé dievča

Expresívny pejoratívny príznak, lexikograficky vyjadrený funkčným kvalifikátorom *pejor.* (pejoratívny, zhoršujúci výraz), býva zvyčajne signalizovaný formálne (napr. slovotvornou príponou, ako je to v prípade typu *chvastúň* vo význame „kto sa rád chvasce, vychvaľuje, hovorí nekriticky priaznivo o svojej osobe“) alebo je sémanticky implicitný (ako je to napr. pri slove *chajda* vo význame „starý neudržiavaný [menší] dom, chalupa“). Uvedená pragmatická sémantizačná poznámka pri hesle (v zátvorke) nemá ani tak charakter expresívneho pejoratívneho príznaku, ako skôr povahu pragmatického príznaku, negatívnej pragmatickej konotácie, ktorú pociťujú ľudia so sluchovým postihnutím v komunikácii, ale táto konotácia nemusí byť takto vnímaná zvyšnou časťou spoločnosti. Pri posudzovaní slova sa berie do úvahy aj to, že existujú aj medicínske termíny ako pomenovania porúch *hluchota* (lek. *surditas*), *nemota* (lek. *mutitas*) a *hluchonemota* (lek. *surdomutitas*), teda slová so spoločným slovotvorným koreňom a bez nezhaducich konotácií.

Neutrálnou jednotkou v súčasnej jazykovej komunikácii je skutočne slovo *nepočujúci*, analogicky ako lexéma *nevidiaci* v prípade ľudí so zrakovým hendikepom. Z lexikografického hľadiska výklad významu heslového slova, štylisticky príznakového aj slova štylisticky nápadného, musí byť vecný a štylisticky neutrálny. Výklad významu slov *hluchonemý* (adj., subst.) po navrhutej úprave obsahuje zároveň ako podporné synonymá aj bezpríznačkové výrazy *sluchovo postihnutý¹*, *nepočujúci¹* (pri adjektíve) a *sluchovo postihnutý²*, *nepočujúci²* (pri substantíve).

Podobnú úpravu – pomocou pragmatickej sémantizačnej poznámky – možno zväziť aj pri prvom význame polysémického adjektíva *hluchý*, ako aj príslušného homonymného substantíva *hluchý*.

Pri zrkovom postihnutí vystupujú adjektívum *slепý* vo význame „ktorý nevidí, nevidiaci“ a homonymné substantívum *slепý* vo význame „slepec“ v Krátkom slovníku slovenského jazyka⁴ (4. vyd., 2003; ďalej KSSJ) ako neutrálne lexémy, hoci ich niektorí zrkovo postihnutí ľudia alebo rodinní príslušníci či okolie osôb s týmto hendikepom môžu čiastočne interpretovať ako príznakové⁵.

Rozličnú mieru a kombináciu zrkového postihnutia s iným, obyčajne so sluchovým poškodením, vyjadrujú bezpríznakové jednotky *slabozraký* (adj.) „majúci slabý zrak“⁶ (KSSJ, 2003) a *hluchoslepý* (adj.) „neschopný počuť a vidieť, nepočujúci a nevidiaci“ (napr. *hluchoslepé deti*), *hluchoslepý* (subst.) „kto je nepočujúci a nevidiaci“ (napr. *výchova a vzdelávanie hluchoslepých podľa individuálneho plánu*; SSSJ H – L, 2011), utvorené kompozične. Lexému *nevidomý* zachytáva Slovník slovenského jazyka (1959 – 1968) bez štylistického kvalifikátora, KSSJ (2003) aj Synonymický slovník slovenčiny (2004; ďalej SSS) reflektujú toto slovo ako zastarávajúce, no SSSJ (M – N, 2015) ho spracúva opäť ako neutrálnu lexému, homonymne rozlíšenú (homonymiu rovnako registruje aj SSS). Podľa pracovníkov Únie nevidiacich a slabozrakých Slovenska sú však s jednotkou *nevidomý* použitou v oficiálnych, úradných textoch spojené výrazne negatívne asociácie, vyvolané paronymiou s lexémou *nevedomý* (adj.).

Porovnaním častosti výskytu dokladov na dvojicu *nevidomý* : *nevidiaci* (2 513 : 27 407) vysoko prevažuje podoba *nevidiaci*. Pri heslách *nevidomý*

---

⁴ Vzhľadom na to, že v SSSJ sa pri koncipovaní hesiel došlo zatiaľ po písmeno N, používame ako referenčný zdroj aj Krátky slovník slovenského jazyka (4. vyd. 2003). KSSJ koncepcne spracúva homonymiu iným spôsobom ako SSSJ – homonymné lexémy uvádza v rámci jedného heslového slova, odlišené rímskymi číslicami: *slепý* príd. I. 1. ktorý nevidí, nevidiaci: *slепý od narodenia, slепé dieťa...*; II. *slепý* m. slepec: *viest' slепého...*

⁵ Za odbornú konzultáciu k tejto problematike ďakujeme občianskemu združeniu Únia nevidiacich a slabozrakých Slovenska, konkrétne RNDr. Branislavovi Mamojkovi, CSc., Mgr. Michaele Hajdukovej, Mgr. Dušane Blaškovej, Mgr. Timei Hókovej, PhD., a Mgr. Eliške Fričovskej. Pracovníci tohto občianskeho združenia nám formou rozhovoru pri jednotlivých skúmaných lexémach potvrdili a zároveň sprostredkovali jemné sémantické nuansy, ktoré pociťujú zrkovo postihnutí ľudia v komunikácii.

⁶ KSSJ tu ešte neregistruje homonymné substantívum *slabozraký*, no jeho existenciu už možno vziať do úvahy pri koncipovaní nasledujúcich zväzkov SSSJ analogicky, ako sú homonymne spracované jednotky *nevidomý*; *hluchý*; *hluchonemý*; *nedoslýchavý*; *nepočujúci* (porov. samotný názov občianskeho združenia *Únia nevidiacich a slabozrakých Slovenska*).

(adj., subst.), podobne ako pri heslách *hluchonemý* (adj., subst.), odporúčame doplniť v OGS pragmatickú sémantizačnú poznámku a usúvzťažniť výklad významu analogicky podľa dvojice *hluchonemý* (adj., subst.):

nevidomý¹ -má -mé príd. 1. (z pohľadu ľudí so zrakovým postihnutím vnímané hanlivo) majúci čiastočne al. úplne poškodený zrak; ktorý nevidí, zrakovo postihnutý¹, nevidiaci¹; svedčiaci o tom: *n. pán; nevidomé dieťa; Mŕtva srna dávala sa naň sklenými nevidomými očami.* [M. Krno]...

nevidomý² -mého pl. N -mí G -mých m. (z pohľadu ľudí so zrakovým postihnutím vnímané hanlivo) kto má čiastočne al. úplne poškodený zrak; kto nevidí, zrakovo postihnutý², nevidiaci²: *život nevidomého; počítačový kurz pre nevidomých a slabozrakých; Hmatal okolo seba ako nevidomý.* [R. Jašík]; *Mohla ma pohltiť večná tma nevidomých.* [P. Andruška] ▷ **nevidomá** -mej pl. N -mé G -mých ž.: *Kto ich [deti] vypelhá? Však pri nej, nevidomej, aj zblaznieš!* [J. Podhradský]

Tento spôsob spracovania by bol vhodný aj pre lexémy *slepy* (adj., subst.).

Výkladovú perifrázu by sme upravili aj pri dvojici *nevidiaci* (adj., subst.), ale vzhľadom na jej bezpríznakový charakter táto sémantizačná poznámka tu už nie je potrebná:

nevidiaci¹ -ca -ce príd. majúci čiastočne al. úplne poškodený zrak; ktorý nevidí, zrakovo postihnutý¹; svedčiaci o tom: *nevidiaca osoba, nevidiaci športovci; škola pre nevidiace deti; byť n. od narodenia; žije spolu so svojou nevidiacou dcérou; Jeho hlas zjemnie a nevidiace oči sa mu rozžiaria.* [HN 2006]

nevidiaci² -ceho pl. N -ci G -cich m. kto má čiastočne al. úplne poškodený zrak; kto nevidí, zrakovo postihnutý²: *klub nevidiacich a slabozrakých; knižnica pre nevidiacich; n. so psom nastúpil do autobusu; Nevidiacemu vyznačovala cestu jeho manželka. Niesla sa niekoľko krokov pred ním.* [Š. Žáry] ▷ **nevidiaca** -cej pl. N -ce G -cich ž.: *kurz brušných tancov pre nevidiace* [VNK 2006]

Možno pozorovať, že ako neutrálne jednotky slúžiace na pomenovanie ľudí so zrakovým alebo sluchovým postihnutím vystupujú práve pôvodné činné prídavné slovesá prítomné sloves pomenúvajúcich konkrétne zmyslové vnímanie v zápornej podobe – *nevidieť, nepočuť*, teda *nevidiaci, nepočujúci*. Porov. napr. gramatický tvar slovesa: *Človek padol na kolená, ruky v modlitbe, oči zatvorené, nevidiace bolest' naokolo, uši však nie sú hlu-*

ché (V. Osztatná: Trblietky času II., 2013). – *Dávidovo srdce však nie je kamenné – nepočujúce pravdu a nepoznajúce Boha* (Služba slova 2004 – 2010).

Jedným zo signálov, že ide ešte o príchastie, je napr. zachovaná slovesná väzba z určitého slovesného tvaru (v daných príkladoch *vidieť/nevidieť bolesť naokolo; počuť/nepočuť pravdu*). Tieto činné príchastia sa postupne (slovnodruhovým prechodom) prehodnocujú na adjektíva. Znakom adjektivizácie príchastí býva zvyčajne syntaktické postavenie vo funkcii zhodného atribútu (*nevidiaci masér, čítanka pre nevidiace deti, nepočujúci športovci, rodiny s nepočujúcimi alebo nedoslýchavými deťmi*). Ďalším stupňom slovnodruhového prechodu je substantivizácia adjektivizovaných príchastí. Dochádza tu teda v prvej fáze k lexikalizácii gramatického tvaru činného príchastia prítomného na adjektívum (adjektivizácia), v druhej fáze k lexikalizácii tohto adjektíva na substantívum (substantivizácia)⁷. Presnejšie možno uvažovať o univerbizácii substantivizáciou či o eliptickej univerbizácii typu *nevidiaci človek, ľudia* → *nevidiaci; nepočujúci človek, ľudia* → *nepočujúci (nevidiaci so psom nastúpil do autobusu; klub nepočujúcich)*⁸.

Napokon sa pristavíme pri spojeniach *zrakovo/sluchovo postihnutý človek* a *zrakovo/sluchovo znevýhodnený človek* (rovnako uvažujeme aj o ich substantivizovanej podobe *zrakovo/sluchovo postihnutý* a *zrakovo/sluchovo znevýhodnený*), ktoré možno považovať za istý typ multiverbizovaného pomenovania, uplatňujúceho sa aj vo výkladovej perifráze analyzovaných lexém (porov. napr. časť výkladu lexémy *nepočujúci* „sluchovo postihnutý“). SNK ponúka takýto obraz o frekvencii použitia týchto podôb:

---

⁷ Vyskytujú sa však aj prípady, keď sa činné príchastie prítomné rovno substantivizuje (teda preskočí sa adjektivizácia príchastia alebo sa ako adjektívum začne používať neskôr spätne, po substantíve; porov. M. Avramovová, 2014), napr. v slovníkoch sa (zatiaľ) reflektujú iba substantíva *dovolenkujúci* „kto dovolenkuje, dovolenkár“ (*na ostrove je veľa dovolenkujúcich*), *kupujúci* „kto nadobúda tovar výmenou za peniaze, kto kupuje, zákazník“ (*kupujúci si uplatňuje reklamáciu na chybný tovar*). V textoch Omnia Slovaca III Maior (18.01) sme však našli aj prípady na adjektivizované príchastia (*dovolenkujúca rodina, skupina dovolenkujúcich dôchodcov, veľa dovolenkujúcich Slovákov*).

⁸ Porov. terminológiu pojmu napr. univerbizácia substantivizáciou (E. Kučerová, 1973, 1974; J. Bosák, 1989), eliptická univerbizácia (J. Furdík, 2008), morfológická univerbizácia (L. Palková, 2018), univerbizačná a neuniverbizačná substantivizácia (N. Janočková, 2017, 2018).

zrakovo postihnutý (7 150 dokladov):

adjektívum: *sluchovo a zrakovo postihnuté deti; expozícia je sprístupnená aj zrakovo postihnutej populácii*

substantívum: *Zväz zrakovo postihnutých Slovenska; Pomôžte zohnať audionahrávky pre zrakovo postihnutých.*

zrakovo znevýhodnený (301 dokladov):

adjektívum: *sprístupnenie kníh pre imobilných a zrakovo znevýhodnených čitateľov; Toto športové odvetvie odštartovalo svoju históriu začiatkom 80. rokov súťažami zrakovo znevýhodnených cyklistov v tandemoch s vodičmi.*

substantívum: *online kurzy angličtiny a nemčiny pre zrakovo znevýhodnených; Pri textovom zobrazení sú všetky linky zoradené chronologicky pod sebou, čo uľahčuje orientáciu zrakovo znevýhodnených na stránkach digitálnej knižnice.*

sluchovo postihnutý (5 916 dokladov):

adjektívum: *rozvíjanie reči sluchovo postihnutých detí raného a predškolského veku; Rovnako pozoruhodnú kreáciu predviedli aj sluchovo postihnutí divadelníci z Lučenca s pantomimou Prihody z klobúka...*

substantívum: *Slovenský zväz sluchovo postihnutých; signalizačné pomôcky pre sluchovo postihnutých*

sluchovo znevýhodnený (56 dokladov):

adjektívum: *poradenské a tlmočnicke služby sluchovo znevýhodneným spoluobčanom; Vieme, že u nás je najväčšia koncentrácia sluchovo znevýhodnených ľudí v Bratislave.*

substantívum: *princíp rovnosti príležitostí sluchovo znevýhodnených v oblasti vzdelávania, zamestnanosti; Obmedzený trh práce sluchovo znevýhodneným neposkytuje dostatočný priestor na realizáciu.*

Hoci sa spojenie *zrakovo/sluchovo znevýhodnený* (človek, dieťa, osoba a pod.) môže javiť ako štylisticky jemnejšia a citlivejšia formulácia vo vzťahu k ľuďom s daným typom postihnutia (t. j. verbalizácia daného hendikepu ako istej nevýhody, a nie ako nepriaznivého zasiahnutia či trvalého poškodenia), doklady v SNK a Omnia Slovaca III Maior (18.01) prezentujú, že frekventovanejšie sú predsa len spojenia *zrakovo/sluchovo postihnutý* (človek, dieťa, osoba a pod.). Analogickým prípadom sú aj spojenia *fyzicky/mentálne/zdravotne postihnutý* a *fyzicky/mentálne/zdravotne znevýhodnený*. Pozrime sa preto na významový rozdiel medzi pojmami *postihnutie* a *znevý-*

hodnenie (otázku ich slovnodruhového statusu – substantívum alebo slovesné podstatné meno ako slovesný tvar – tu nechávame bokom).

Sloveso *postihnúť* s významom „nepriaznivo, negatívne zasiahnuť“ a adjektívizované prídavné *postihnutý* s významom „nepriaznivo zasiahnutý, obyč. chorobou“ (aj ako homonymné substantívizované adjektívum *postihnutý*) sa zväčša spájajú s dlhotrvajúcou nepriaznivou situáciou, so stavom, ktorý je v rozličnej miere nezvratný (*postihla ho choroba; byť zdravotne, mentálne, fyzicky, telesne postihnutý; krajina postihnutá zemetrasením, suchom*). Slová *znevýhodniť, znevýhodnenie, znevýhodnený* zahŕňajú v sebe význam „spôsobiť niekomu nevýhodu, zápornú stránku, vlastnosť, okolnosť, nedostatok v porovnaní s niečím“ alebo „ktorý je v nevýhode, nepriaznivej okolnosti“ a používajú sa v súvislosti so situáciou, ktorú je možné nejakým spôsobom zmeniť, upraviť, napraviť, zlepšiť a pod. Znevýhodnenie znamená nerovnocenné zaobchádzanie s istou sociálne vyčlenenou skupinou ľudí. Znevýhodnení môžu byť ľudia sociálne, rodovo, ekonomicky, finančne a pod., teda nezaobchádza sa s nimi rovnakým spôsobom ako s ostatnými, napr. *matky s deťmi môžu byť znevýhodnené pri hľadaní práce; nultý ročník ZŠ pre deti zo sociálne znevýhodneného prostredia; pracovné znevýhodnenie ľudí v dôchodkovom veku*⁹.

Pozorujeme, že spojenie *zrakovo/sluchovo znevýhodnený človek* sa používa najmä v publicistických a popularizačných textoch (napr. v športovej publicistike), často ako stylistická variácia spojenia *zrakovo/sluchovo postihnutý človek*. Nemožno to pokladať za chybu, no je potrebné si uvedomiť, že ide o nepresné vyjadrenie skutočnosti. Z tohto dôvodu je výstižnejšie použiť spojenia *zrakovo/sluchovo postihnutý človek* (zreteľové príslovky *zrakovo, sluchovo* vyjadrujú, o aké postihnutie ide) alebo *osoba, človek so zrakovým/sluchoвым postihnutím* (adjektíva *zrakový, sluchový* vyjadrujú klasifikáciu postihnutia).

Záver

Odpoveď na otázku položenú v názve tohto príspevku možno formulovať kladne aj záporne. Jednotlivé analyzované heslové slová z lexikálno-sémantickej skupiny lexém pomenúvajúcich ľudí so sluchovým a zrakovým postihnutím majú spoločný významový prvok „neschopnosť (dobre) počuť, resp. vidieť“. Rozdiely medzi nimi možno vidieť jednak na formálnej rovi-

⁹ Za konzultáciu ďakujeme RNDr. Branislavovi Mamojkovi, CSc., z Únie nevidiacich a slabozrakých Slovenska.

ne (akostné adjektíva: *hluchý, slepý*; slovotvorne motivované – odvodené adjektíva: *nedoslýchavý, nevidomý*, zložené adjektíva: *hluchonemý, hluchoslepý, slabozraký*; adjektivizované prídavia vzniknuté slovnodruhovým prechodom: *nepočujúci, nevidiaci* alebo multiverbizované spojenia: *sluchovo/zrakovo postihnutý, sluchovo/zrakovo znevýhodnený*), jednak na sémantickej rovine, odrážajúcej rozličnú mieru postihnutia, príp. kombináciu s iným typom hendikepu. Ďalší rozdiel, ktorý sme chceli predstaviť práve v tomto príspevku, je v jazykovopragmatickej stránke – primeranosti, resp. nevhodnosti použitia konkrétnej lexémy v istej komunikačnej sfére a situácii.

Odporúčame preto pri aktualizácii údajov v elektronickom OGS a pri príprave ďalších zväzkov SSSJ (napr. pri hesle *slepý*) usúvzťažniť výkladové perifrázy analyzovaných lexém a pri heslách *hluchonemý, hluchý; slepý* a *nevidomý* doplniť pragmatickú sémantizačnú poznámku o tom, že daný význam týchto lexém môže komunita takto postihnutých ľudí alebo ich okolie vnímať negatívne, príp. hanlivo. Na základe tejto lexikografickej informácie možno vybrať vhodné jazykové prostriedky, a tak formulovať svoj prejav jazykovo citlivejšie, v duchu princípov a zásad efektívnej verbálnej komunikácie na interpersonálnej rovine, napr. podľa zásady taktu, veľkorysosti a uspokojenia v rámci zdvorilostného princípu (konverzačné maximy H. P. Gricea [1975] a G. N. Leecha [1983]; citované podľa D. Slančovej [1996]). A to je v podstate jeden z cieľov ľudskej komunikácie – vhodným a úctivým spôsobom sprostredkovať informácie.

LITERATÚRA

AVRAMOVOVÁ, Miroslava: Komu dobre v hniezde. Spracovanie feminínnych tvarov spodstatných adjektív vo výkladovom slovníku. In: Štefan Peciar a moderná lexikografia. Zborník k 100. výročiu narodenia Štefana Peciara. Eds. S. Ondrejovič – L. Satinská – J. Vrábľová. Bratislava: Veda 2014, s. 141 – 162. ISBN 978-80-224-1416-6.

BOSÁK, Ján: Univerbizácia. In: Horecký, Ján – Buzássyová, Klára – Bosák, Ján a kol.: Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava: Veda 1989, s. 298 – 306. ISBN 80-224-0047-5.

DOLNÍK, Juraj: Teória spisovného jazyka so zreteľom na spisovnú slovenčinu. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2010. 299 s. ISBN 978-80-224-1119-6.

FURDÍK, Juraj: Teória lexikálnej motivácie v lexikálnej zásobe. Ed. M. Ološtiak. Košice: Vydavateľstvo LG 2008. 95 s. ISBN 978-80-969760-7-2.

GRICE, Herbert Paul: Logic and Conversation. In: Syntax and Semantics. Vol 3, Speech Acts. Ed. P. Cole – J. L. Morgan. New York: Academic Press 1975, s. 41 – 58.

JANOČKOVÁ, Nicol: O substantivizačných procesoch v slovenčine – morfológicky a derivačne. In: Jazyk a jazykoveda v súvislostiach. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie (Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta, Katedra slovenského jazyka 11. 9. – 12. 9. 2017). Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave 2017, s. 458 – 468. ISBN 978-80-223-4422-7.

JANOČKOVÁ, Nicol: K eliptickej univerbizácii v slovenčine (typ *krstný otec* → *krstný*). In: Zborník radova [Elektronický zdroj]. Osamnaesta medunarodna naučna konferencija Komisije za tvorbu riječi Međunarodnog komiteta slavista Univerbacija/Univerbizacija u slavenskim jezicima. Sarajevo 4. – 7. aprila 2017. Red. A. Šehović. Rec. Rajna Dragičević, Senahid Halilović, Аляксандр Лукашанец, Branko Tošović. El. knjiga. Sarajevo: Slavistički komitet 2018, s. 154 – 168. ISBN 978-9958-648-20-5. Dostupné na: <http://www.slavistickikomitet.ba/Univerbacija/Univerbizacijauslavenskimjezicima.pdf>.

KILGARRIFF, Adam et al: The Sketch Engine. In: Proceedings of the Eleventh EURALEX International Congress (EURALEX 2004). Lorient 2004, pp. 105 – 115. <http://sketchengine.co.uk/>.

Krátky slovník slovenského jazyka. 4., doplnené a upravené vyd. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2003. 985 s. ISBN 80-224-0750-X.

KUČEROVÁ, Eleonóra: Univerbizácia substantivizáciou dvojslovných pomenovaní mužských osôb. In: Slavia Slovaca, 1973, roč. 8, č. 1, s. 3 – 14.

KUČEROVÁ, Eleonóra: Z problematiky univerbizácie substantivizáciou. Podstatné mená so ženským gramatickým rodom. In: Slavia Slovaca, 1974, roč. 9, č. 1, s. 23 – 34.

LEECH, Geoffrey Neil: Principles of Pragmatics. London: Longman 1983. 250 pp.

Omnia Slovaca III Maior (18.01). Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2018. Dostupné na: <http://ske.juls.savba.sk/bonito/index.html> [cit. 6. 2. 2019].

Ortograficko-gramatický slovník. A – Ž (používateľská verzia Slovníka súčasného slovenského jazyka). Red. M. Sokolová – A. Jarošová. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2016 (Kolektív autorov: D. Guričanová, M. Chochoľ, M. Kopecký, T. Lalíková, S. Mislovičová, R. Ondrejková, I. Vančová). Dostupné na: <http://lex.juls.savba.sk/> [cit. 6. 2. 2019].

PALKOVÁ, Lenka: Univerbizácia v slovenčine. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2018. 268 s. ISBN 978-80-555-2015-5 (printová verzia), ISBN 978-80-555-2014-8 (elektronická verzia).

SLANČOVÁ, Dana: Praktická štylistika. 2., upravené a doplnené vyd. Prešov: Slovacontact 1996. 178 s. ISBN 80-901417-9-X.

Slovenský národný korpus – prim-6.1.-juls-all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2013. Dostupné na: <http://korpus.juls.savba.sk>. [cit. 6. 2. 2019].

Slovník slovenského jazyka. 1. – 6. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1959 – 1968.

Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2006. 1134 s. ISBN 978-80-224-0932-4.

Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. Red. A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2011. 1088 s. ISBN 978-80-224-1172-1.

Slovník súčasného slovenského jazyka. M – N. Red. A. Jarošová. Bratislava: Veda 2015. 1104 s. ISBN 978-80-224-1485-2.

Synonymický slovník slovenčiny. Red. M. Pisárčiková. 3. nezm. vyd. Bratislava: Veda 2004. 998 s. ISBN 80-224-0801-8.

www.snepeda.sk [cit. 6. 2. 2019].

Patrí priezvisko Zverbík medzi tzv. zvieracie priezviská? Od ľudovej etymológie k vedeckej

EUBOR KRÁLIK

Abstract: The article discusses the Slovak surname *Zverbík*, interpreted in folk etymology as *Zverbýk, i. e. as a compound consisting of Slovak *zver* ‘beast, animal’ and *býk* ‘bull’. In fact, *Zverbík* seems to be a diminutive form (also used to denote sons) of an original nickname *Zverba or *Zverbo (‘The Recruited One’), based on an unattested *zverba or *zverbo ‘one who got recruited’ as a back-formation from Slovak *verbovať*, perf. *zverbovať* ‘to recruit (soldiers), enlist in military service’ (< German (*Soldaten*) *werben* ‘id.’).

Keywords: Slovak language, surnames motivated by military service, folk etymology.

1. O existencii priezviska *Zverbík* sme sa dozvedeli celkom náhodne, pri zoznámení s jeho nositeľkou, ktorá zároveň vyslovila názor, že toto priezvisko by sa malo správne písať s ypsilonom, t. j. v podobe *Zverbýk*, keďže vzniklo asi spojením podstatných mien *zver* a *býk*.

Takéto vysvetlenie je nepochybne dôvtipné a zaujímavé, patrí však – ako ukážeme v príspevku – do sféry tzv. ľudovej etymológie, spočívajúcej v hľadaní domnelých motivačných súvislostí pre nedostatočne priezračné výrazy zo sféry apelatívnej či propriálnej lexiky, keď sa nezohľadňuje ich skutočná etymológia. Ako ukázal nevelký prieskum v našom okolí, priezvisko *Zverbík* nemusí byť etymologicky jasné ani filológom slovakistom; aj táto okolnosť prispela k tomu, že sme sa rozhodli venovať jeho pôvodu samostatnú štúdiu.

2. Úvahe, že priezvisko *Zverbík* je motivované „zverom býkom“, nemožno uprieť určité racionálne jadro. V slovenskom prostredí sú známe rôzne priezviská odvodené od pomenovaní zvierat; M. Majtán (2018, s. 46) tu

---

Štúdia vznikla v rámci projektu VEGA č. 2/0103/19 *ETYMO* – etymologická databáza slovenskej lexiky (2. etapa) a súvisiaci etymologický výskum. – Použité skratky jazykov: čes. – český, fr. – francúzsky, chorv. – chorvátsky, maď. – maďarský, nem. – nemecký, poľ. – poľský, pragerm. – pragermánsky, slk. – slovenský, srb. – srbský.

identifikuje priezviská vzniknuté na základe názvov voľne žijúcich zvierat (*Jeleň, Liška, Medveď...*), domácich zvierat (*Baran, Bujak, Kocúr...*), vtákov (*Číž, Straka, Vrabc...*), rýb (*Hrúz, Karas, Mrenica...*) či hmyzu (*Blcha, Chrobák, Mucha...*).

Priezvisko *Býk ako potenciálnu zložku priezviska *Zverbík* v Databáze priezvisk na Slovensku (ďalej DPS) nenachádzame, je tu však zastúpené priezvisko *Býček* (2 výskyty – Dubnica nad Váhom, okr. Považská Bystrica). Východiskom pre jeho vznik sa akiste stalo apelatívum *býček* ako zdobenina od *býk*; k možnej sémantickej motivácii priezviska porov. *býk* v expresívnom prenesenom význame „mocný (a hrubý) človek“ (Slovník súčasného slovenského jazyka A – G, s. 389). Porov. i vyššie spomenuté priezvisko *Bujak*, ktoré možno usúvzťažniť so substantívom *bujak* „1. samec hovädzieho dobytká; 2. expr. silný, žiadostivý chlap (často nadávka)“ (op. cit., s. 377).

Predpokladaný začiatočný komponent *Zver-* v priezvisku *Zverbík* by v naznačenom sémantickom kontexte (priezviská vzniknuté na základe pomenovaní zvierat) bolo akiste možné usúvzťažniť s apelatívom *zver* „väčšie zviera, najmä dravé a pre človeka nebezpečné“, druhotne aj „expr. surový, bezohľadný, hrubý, zverský človek, surovec; spustlo, nekultúrne, divo žijúci človek“ (Slovník slovenského jazyka [ďalej SSJ] V, s. 742, s. v. *zver*²). DPS priezvisko *Zver neobsahuje, nachádzame tu však priezvisko *Zverko* (17 výskytov v 9 lokalitách) ako jeho možnú zdobenú formu.

Z uvedeného vyplýva, že substantíva *zver* aj *býk* ako predpokladané zložky priezviska *Zverbík* sa skutočne mohli uplatniť i v antroponymii, kde poslúžili ako východisko pre vznik prezývok, prímen a neskôr aj úradných priezvisk. Napriek tomu nepovažujeme výklad príslušného priezviska v zmysle „*Zverbík* < *Zver-býk“ za prijateľný – k takémuto konštatovaniu nás vedie absencia slovenských priezvisk s podobnou slovotvornou štruktúrou, t. j. nedoloženosť zložených priezvisk typu *Zver-bujak, *Zver-jeleň, *Zver-medveď a pod.

3. Reálnejší je podľa nášho názoru predpoklad, že forma *Zverbík* (s mäkkým *i*) je etymologicky pôvodná, pričom zakončenie *-ik* možno interpretovať ako odvodzovaciu príponu.

Bolo by možné vysloviť domnienku, že priezvisko *Zverbík* patrí medzi „priezviská podľa vlastností s príponou *-ik/-ik*“ (Majtán, 2018, s. 44; tam aj príklady typu *Dobrík, Hrubík, Chromík, Pekník* a pod.), t. j. išlo by o odvo-

deninu od adjektíva ako slovného druhu pomenúvajúceho príznaky či vlastnosti. Pri priezvisku *Zverbík* by bolo nutné uvažovať o fundujúcom adjektíve *zverbý, ktoré však v slovenčine nie je doložené a nateraz preň nemôžeme uviesť ani prípadné paralely z iných slovanských jazykov.

Slovenská prípona *-ik/-ik* je reflexom už praslovanského sufixu **-ikъ*, pre ktorý sa v slovanskej slovotvorbe predpokladajú dve základné funkcie (porov. Sławski, 2011, s. 65) – okrem tvorby deadjektívnych substantív (porov. vyššie) slúžila táto prípona aj na tvorbu deminutív, porov. slk. *ohník*, *stolík*, *psík* a pod. S deminutívnou funkciou uvedeného sufixu nepochybne súvisí aj skutočnosť, že v slovenčine sa prípona *-ik* využívala i na tvorenie tzv. synovských priezvisk, vyjadrujúcich synovský vzťah, napr. *Adamik*, *Gašparík*, *Michalík* a pod. (Majtán, 2018, s. 24). Priezvisko *Zverbík* by v tom prípade bolo utvorené na základe formy *Zverb, resp. *Zverba či *Zverbo: takéto priezviská nie sú doložené v DPS, pripúšťajú však interpretáciu v kontexte slovenského lexikálneho materiálu.

Z fonetických, resp. výslovnostných príčin považujeme za vhodné východiská pre ďalšie úvahy iba formy *Zverba, *Zverbo (t. j. neuvažujeme už o forme *Zverb).

4. V súvislosti s predpokladanou prezývkou *Zverba možno upozorniť na apelatívum *zverba*, ktoré sa v Historickom slovníku slovenského jazyka (ďalej HSSJ; VII, s. 421) charakterizuje ako pejoratívum s významom „chamrad, zberba“, pričom sa ilustruje nasledujúcim dokladom: *Turek wssak odpowedel, że on z králmi, a ne z negaku rebelantskú zwerbu obyčeg mýwa se zesspuntowat* (P. Pázmány, *Kv prawde wodyci predchvdce...* Na obecnu slowenčinu obraceni od gednego kneza z Towarizstwa Gežjssowego; rukopis, 1734). Z uvedenej sémantizácie výrazu *zverba* v HSSJ vyplýva, že ide zrejme o slovo etymologicky totožné s výrazom *zberba* hromad. pejor. „naničhodníci, háved, čvarga, banda, bagáž“ (SSJ V, s. 570; Krátky slovník slovenského jazyka, 2003 [ďalej KSSJ], s. 936), ktorý súvisí so slovesami *zobrať*, *zbierať* a pod.¹ Forma *zverba* mohla vzniknúť buď nepravidelnou konsonantickou disimiláciou *b-b-* > *v-b-*,² alebo kontamináciou pôvodného

¹ K sémantickej motivácii porov. i rovnoznačné čes. *sběř* (ž.), *sebranka*.

² Podobným disimilatívnym vývinom (*b-b-* > *g-b-*) vzniklo i nárečové expresívum *zgerba* „1. (v nadávkach) potvora; nepodarenec; 2. zberba, háved; 3. (o veciach) haraburda“ (SSJ V, s. 595; o pôvode slova porov. Stanislav, 1967, s. 567).

zberba so substantívom *zver* (azda na základe významovej asociácie surovosti, krutosti a pod.?).

Zdá sa, že aj apelatívum *zverba* by mohlo prichádzať do úvahy ako východisko pre vznik prezývky *Zverba; k možnému použitiu pôvodného kolektíva *zberba* na označenie jednotlivca porov. i zmienené *zgerba* vo význame „1. (v nadávkach) potvora; nepodarenc“ (pozri pozn. č. 2).

Nedostatkom uvedeného pokusu o výklad prezývky *Zverba je skutočnosť, že na apelatívum *zverba* uvedené v HSSJ sa nám v dostupných lexikografických prameňoch k slovnej zásobe slovenského jazyka nepodarilo získať ďalšie doklady; z toho vyplýva, že tu ide podľa všetkého o tzv. hapax, ku ktorému treba pristupovať so zvláštnou opatrnosťou – nielen pokiaľ ide o jeho filologickú či etymologickú interpretáciu,³ ale akiste aj pri jeho prípadnom využití pri etymologických výkladoch. Z tohto hľadiska sa ako perspektívnejšia ukazuje nasledujúca interpretácia.

5. Formy *Zverba, *Zverbo ako predpokladané derivačné východisko pre vznik priezviska *Zverbík* možno podľa nášho názoru usúvzťazniť aj so slovesom *zverbovať* vo význame „1. (v minulosti) najat' za vojaka; 2. získať na istú činnosť, nahovoriť, zlákať, zväbiť“ (porov. SSSJ V, s. 742 – 743; KSSJ, s. 970), ktoré je v slovenčine písomne doložené už od 18. stor. HSSJ (VII, s. 421) uvádza na *zverbovať* vo význame „najat' za vojaka“ najstarší doklad z r. 1744 (*dnessniho dne zwerbowali gsme [husárov] gmenem obidwuch dedin ziemianskich – Vrútky*); reflexívum *zverbovať sa* „dať sa najat', odvieť do vojenskej služby“ je doložené už v r. 1734 (*Jano rek, že gestly dwa neb trja w Swatom Martyne se zwerbugu, že on tež pugde medzy njch – Martin*) a trpné prídavné *zverbovaný* „kto sa dal zverbovať, odvieť, odvedený“ dokonca už v r. 1703 (*hajdukom meskim zwerbowanim za chowu tidnowu – Žilina*).⁴

³ „Jedným z večných problémov lexicológie a lexikografie je vzťah k hapaxom. Na jednej strane jediný doklad na slovo... predovšetkým vzbudzuje podozrenie, že zápis nie je korektný, resp. bol chybné prečítaný, a vedie k pokusom o konjektúru..., a ešte zraniteľnejšia je pozícia etymológa, ktorý sa odvážil predložiť výklad pôvodu hapaxu“ (Varbot, 2012, s. 192).

⁴ *Zverbovať* je dokonavá odvodenina od nedokonavého *verbovať* „1. (v minulosti) získavať na vojenskú službu alebo na vojnu; 2. získavať (agitáciou, presvedčaním, nahováraním, lákaním)“ (porov. SSSJ V, s. 64 – 65; KSSJ, s. 828), v slovenčine doloženého od 17. stor. Najstarší známy doklad na sloveso *verbovať* v 1. význame pochádza podľa HSSJ (VI, s. 338) z r. 1684 (*huszarom, ktery werbowaly wogakow, med 2, d 40 – Krupina*); porov. však jeho trpné prídavné *verbovaný* „ktorý sa dá zverbovať“, doložené už v r. 1659 (*Katussa odkriwagice telo a hambu swau, z nowe werbowawo*).

V zmysle predloženej interpretácie vznikla forma *Zverba, resp. *Zverbo ako prezývka (odtiaľ prímeno, neskôr i priezvisko) označujúca človeka, ktorý sa dal zverbovať,⁵ t. j. najat' za vojaka; na jej základe bola dodatočne utvorená aj forma *Zverbík* (o jej pôvodnej sémantike porov. nižšie).

V prospech takejto výkladovej hypotézy možno uviesť – ako presvedčivú sémantickú paralelu – aj priezvisko *Verbovanec* (DPS: 12 výskytov v 9 lokalitách nachádzajúcich sa v okresoch Prešov, Košice, Vranov nad Topľou), ktorého východiskom je akiste apelatívum *verbovanec* „zverbovaný vojak“ (SSJ V, s. 64), podľa HSSJ (VI, s. 338) písomne doložené už r. 1690: *werbowancy z Nemeckeg zemi kone wedly* (Štítik).⁶ Rovnaké sémantické východisko má i priezvisko *Regrút* (DPS: 16 výskytov v 10 lokalitách, najmä na východnom Slovensku) od apelatíva *regrút* „zverbovaný, nastupujúci vojak, odvedenec“ (porov. SSJ III, s. 717; KSSJ, 2003, s. 614), doloženého od konca 18. stor. – porov. už doklad *forsspont gest potrebný, když se commandy wysylagu, neb když se remundských kony, rekrutuw, nebolišto nowozwerbowaných wogákuw prekladánj predstavuge* (kurentálne protokoly a kurensy, 1782; HSSJ V, s. 39).⁷

---

nimi soldatmi skutek smilstwy učinili – Pezinok). – Sloveso *verbovat'* je prevzaté z nem. *werben* (porov. Newerkla, 2011, s. 388: prevzatie z ranej novej hornej nemčiny; Králik, 2015, s. 654 – 655). V nemčine ide o starý domáci výraz (reflex pragerm. **hwerb-a-* „otáčať sa, obracať sa“ – porov. Kluge, 2011, s. 982, s. v. *werben*; Kroonen, 2013, s. 265 – 266, s. v. **hwerben-*) s bohatou, veľmi rozvetvenou sémantikou; je zaujímavé, že slovenčina ho prevzala len v dvoch významoch (porov. vyššie). V staršej nemčine *werben* znamenalo „otáčať sa, obracať sa; pohybovať sa; zaobchádzať“ (s niekým alebo niečím); byť činný; odovzdávať posolstvo, vybavovať, vykonávať“ (s množstvom nadväzujúcich špecializovaných významov), v novšom jazyku sa dominantnou stala sémantika „usilovať sa o niečo“, ktorá poslužila ako východisko pre vznik početných ďalších významov – slk. *verbovat'* bolo prevzaté z nem. *werben* vo významoch „B.3. získavať niekoho pre nejakú funkciu: a) nahovárať na nejakú prácu, činnosť... b) najmä vo vojenskej sfére... bohato doložené najmä od 17. stor.“, resp. „B.4. pokúšať sa získať niekoho ako stúpenca, šíriť propagandu“ (porov. Deutsches Wörterbuch..., s. v. *werben*). – Nem. *werben* prevzali v uvedených významoch aj ďalšie jazyky strednej, resp. (juho)východnej Európy, porov. čes. *verbovat(i)*, poľ. *werbować*, maď. *verbuvál*, srb.-chorv. *vrbovati* a i.

⁵ O priezviskách (označujúcich nositeľov rôznych vlastností) utvorených pomocou prípon *-a*, *-o* porov. Majtán (2018, s. 43, 45).

⁶ Súčasná slovenčina pozná aj rovnoznačné apelatívum *zverbovanec* „kto sa dal naverbovať do vojenskej služby“ (SSJ V, s. 742; KSSJ, s. 970): ide zrejme o novšiu odvodeninu (porov. absenciu tohto výrazu v HSSJ), ktorá, ako sa zdá, už nestihla preniknúť do propriálnej sféry – v DPS nenachádzame doklady na priezvisko *Zverbovanec.

⁷ Etymologickým východiskom slk. *regrút* (v staršom jazyku i *rekrút*) je nem. *Rekrut* ako prevzatie zo severofr. *recrute* (spisovné fr. *recrue*) „prírastok; (o vojsku) vojaci dopĺňajúci armádu“ (Králik, 2015, s. 497).

6. Celkom na záver považujeme za vhodné pripomenúť, že podľa DPS malo priezvisko *Zverbik* v r. 1995 spolu 85 výskytov v 30 lokalitách, pričom najčastejšie sa vyskytovalo v meste Trenčín (15 výskytov) a v ďalších obciach rovnomenného okresu (celkovo najmenej 21 výskytov), resp. v iných lokalitách západného Slovenska (Nové Mesto nad Váhom, Piešťany, Trnava; spolu najmenej 11 výskytov) – skrýva sa azda za takouto geografickou distribúciou uvedeného priezviska konkrétny životný príbeh jedného človeka, ktorého potomkovia stále žijú v príslušnom regióne?

Možno si tu podľa všetkého predstaviť situáciu, keď sa mladý muž z oblasti Trenčína dal zverbovať do vojska, neskôr však bol prepustený do civilného života⁸ a vrátil sa do rodného kraja. Po návrate zrejme získal prezývku *Zverba či *Zverbo, t. j. „zverbovaný“ (jeho okolím vnímané azda v zmysle „ten, ktorého kedysi zverbovali, a hoci sa očakávalo, že zostane slúžiť vo vojsku – možno až do konca života –, on sa vrátil naspäť“ a pod.), ktorá poslúžila ako východisko pre vznik formy *Zverbik*. Môže tu ísť o pôvodné deminutívum s príponou *-ik* (porov. vyššie), ktoré sa vzťahovalo na prepusteného vojaka, pričom mohlo byť utvorené aj s ironizujúcim zámerom, pôvodne malo pejoratívne zafarbenie a pod.;⁹ takisto nie je vylúčené, že forma *Zverbik* vznikla až neskôr, ako označenie syna či synov bývalého vojaka (dá sa predpokladať, že po návrate z vojska do civilného života si založil rodinu). V zmysle obidvoch výkladových alternatív išlo spočiatku o prímeno, ktoré sa neskôr – po zákonnej kodifikácii priezvisk za vlády Jozefa II. (1780 – 1790) – stalo aj oficiálnym priezviskom.

Potvrdiť, resp. korigovať takýto scenár by azda mohol ďalší výskum, tentoraz už vo sfére genealógie.

---

⁸ Porov. nasledujúce súvislosti vojenskej služby počas 18. stor. (t. j. v období pred oficiálnym zavedením dvojčlennej pomenovacej sústavy, keď v slovenčine zároveň už existovalo sloveso *verbovať*), vyplývajúce z dobového rozvoja vojenstva v podmienkach posilňovania ústrednej štátnej správy vrátane budovania stálych a pravidelných vojenských síl: „Pravidelná armáda bola založená na námezdnjej vojenskej službe masového počtu vycvičených vojakov. Tí sa do armády získavali spočiatku dobrovoľným, no neraz aj násilným verbovaním, čiže lapačkami a neskôr na základe regrútskej vojenskej povinnosti, ktorá sa v podstate týkala mužov vo veku 17 až 40 rokov, no nevzťahovala sa na všetky triedy či vrstvy obyvateľstva rovnako. Vojenčenie sa stalo vlastne povolaním, lebo až do konca 18. storočia bola služba v armáde takmer spravidla trvalá a doživotná, respektíve sa vykonávala do individuálneho prepustenia“ (Segeš et al., 2013, s. 112).

⁹ Za upozornenie na takúto interpretačnú možnosť ďakujeme recenzentovi našej štúdie.

LITERATÚRA

Databáza priezvisk na Slovensku (stav v roku 1995). Dostupné online: http://www.juls.savba.sk/durco_priezviska.html.

Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm auf CD-ROM und im Internet. Dostupné online: <http://dwb.uni-trier.de/de>.

Historický slovník slovenského jazyka. Bratislava: Veda 1991 – 2008. 7 zv.

KLUGE, Ferdinand: Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. Bearb. von Elmar Seebold. 25., durchgesehene und erweiterte Aufl. Berlin – Boston: Walter de Gruyter GmbH & Co. KG 2011. LXIX, 1021 s.

KRÁLIK, Ľubor: Stručný etymologický slovník slovenčiny. Bratislava: Veda 2015. 704 s.

Krátký slovník slovenského jazyka. 4., doplnené a upravené vyd. Bratislava: Veda 2003. 985 s.

KROONEN, Guus: Etymological Dictionary of Proto-Germanic. Leiden – Boston: Brill 2013. xli, 794 s.

MAJTÁN, Milan: Naše priezviská. 2. vyd. Bratislava: Veda 2018. 196 s.

NEWERKLA, Stefan M.: Sprachkontakte Deutsch – Tschechisch – Slowakisch. Wörterbuch der deutschen Lehnwörter im Tschechischen und Slowakischen: historische Entwicklung, Beleglage, bisherige und neue Deutungen. 2., durchgehend überarbeitete und aktualisierte Aufl. Frankfurt am Main etc.: Peter Lang 2011. 780 s.

SEGEŠ, Vladimír et al.: Vojenské dejiny Slovenska a Slovákov slovom a obrazom. Bratislava: Ministerstvo obrany Slovenskej republiky – Vojenský historický ústav 2013. 408 s.

Slovník slovenského jazyka. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1959 – 1968. 6 zv.

Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Hl. red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1134 s. ISBN 978-80-224-0932-4.

SŁAWSKI, Franciszek: Słowotwórstwo, słownictwo i etymologia słowiańska. Kraków: Polska Akademia Umiejętności 2011. 672 s.

STANISLAV, Ján: Dejiny slovenského jazyka. I. Úvod a hláskoslovie. 3., doplnené vyd. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1967. 712 s.

VARBOT, Žanna Ž.: I vsio-taki dr.-rus. *-sľanuti* reaľno (k probleme gapaxov). In: VARBOT, Žanna Ž.: Issledovanija po rusknoj i slavianskoj etimologii. Moskva – Sankt Peterburg: Nestor Istorija 2012, s. 192 – 194.

Vývin jazyka a jazyková dynamika v lingvistických prácach Kataríny Habovštiakovej a v súčasnosti

MÁRIA ŠIMKOVÁ

V rámci svojho základného výskumného zamerania (dejiny slovenčiny, slovenské nárečia) a jedného z hlavných lingvistických smerovaní aktuálneho ešte aj v 50. – 80. rokoch 20. st. (vývinové aspekty jazyka) sa Katarína Habovštiaková (18. 5. 1929 – 16. 10. 2016) zaoberala Bernolákovou kodifikáciou slovenčiny a širším kontextom tohto obdobia (porov. Bernolákovo jazykovedné dielo, 1968), ale i výskumom starších aj novších najmä lexikálnych javov v slovenčine v porovnaní s češtinou, poľštinou či maďarčinou (v tomto jazyku osobitne frazeológiou ako spoluautorka maďarsko-slovenského frazeologického slovníka). Zároveň sa podieľala na tvorbe 3. a 4. zväzku Slovníka slovenského jazyka (1963, 1964) a venovala sa aj oblasti jazykovej kultúry. V jej bibliografii (http://www.juls.savba.sk/ediela/slovenski_jazykovedci/) je vyše tisíc položiek s menšími či väčšími príspevkami o historizmoch i neologizmoch, o správnej podobe pomenovaní a ich význame, o rôznych druhoch frazém a vlastných mien, o termínoch a pod., ktoré vychádzali v časopisoch Kultúra slova a Slovenská reč, v dennej tlači a iných periodikách alebo boli odvysielané v rozhlase. Viaceré z nich sa stali súčasťou série publikácií Jazyková poradňa (1957, 1960, 1964, 1966, 1968) a ďalších podobných súborných diel (1000 poučení zo spisovnej slovenčiny, 1971; Jazyková poradňa odpovedá, 1988). Svoje poznatky a skúsenosti z lexikografickej teórie a praxe a z analýz lexikálnych javov zhrnula v monografii Slovná zásoba spisovnej slovenčiny z vývinového hľadiska (1987).

V r. 1992 publikovala K. Habovštiaková v časopise Kultúra slova štúdiu o pôsobení mimojazykových činiteľov na vývin súčasnej slovnej zásoby a analyzovala v nej niekoľko skupín konkrétnych príkladov zmien. V tom čase sa už viac dostávala do popredia diferenciacia diachronie a synchronie (porov. Barnet, 1981; Jedlička, 1981) a v prípade súčasného jazyka sa pracovalo s pojmami dynamika, dynamické tendencie, dynamické procesy v jazyku, ktoré boli pre slovenčinu rozpracované najmä

v kolektívnej monografii *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny* (Horecký – Buzássyová – Bosák a kol., 1989). Jej prínos vyzdvihuje vo svojom príspevku aj K. Habovštiaková. Mimojazykovým činiteľom a faktorom ovplyvňujúcim synchronnú dynamiku jazyka sa odvtedy venovalo viacero autorov (porov. ďalej) a v priebehu takmer troch desaťročí sa realizovali aj ďalšie jednotlivé zmeny a procesy v mikrosystémoch či celej slovnej zásobe slovenčiny. Pri niektorých z nich sa pristavíme podrobnejšie a porovnáme súčasný stav so stavom na začiatku 90. rokov 20. st.

K. Habovštiaková v uvedenej štúdii (1992) vymedzuje mimojazykové činitele pôsobiace na slovnú zásobu a jej vývin, resp. dynamiku v podobe zmien prebiehajúcich „v sociálnych, ekonomických, politických a kultúrnych podmienkach nositeľov jazyka“ (c. d., s. 65). Pohyb v lexike pod vplyvom týchto zmien sa podľa nej najvýraznejšie prejavuje vo vzniku a zániku pomenovaní v súvisi so vznikom a zánikom príslušných reálií a významov (tamže), čo korešponduje s problematikou centra a periférie v jazyku, o ktorej sa v tom čase viedli viaceré diskusie (porov. napr. Horecký, 1988). Autori diela *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny* pozorovali dynamické javy v slovnej zásobe ako odraz spoločensko-politickej a kultúrnej situácie a odraz postupujúceho vedecko-technického rozvoja, pričom reflektovali, že sa rozširuje používanie spisovného jazyka i počet a spektrum jeho používateľov a posilňuje sa funkčnosť vo využívaní jazykových prostriedkov, keďže „zložitost' súčasného spoločenského života, náročnosť podmienok materiálnej výroby, hĺbka poznávania prírody a človeka si vyžadujú ďalšiu špecifikáciu vo vyjadrovaní nových poznatkov“ (Horecký – Buzássyová – Bosák a kol., 1989, s. 9). Situačnú podmienenosť dynamiky jazyka rozpracúvali vo svojich výskumoch súčasného jazyka aj ďalší autori (napr. Kačala, 1993, 1998; Kralčák, 1997, 2011). I. Kralčák pri úvahách o aktuálnej kultivovanej norme zdôrazňuje, že pri zisťovaní normy konkrétneho jazyka v súčasnosti sa „vyžaduje, aby sme sa na jazyk, a osobitne na jeho reprezentatívnu varietu pozerali nielen ako na systém, lež aj ako na sociokultúrne a situačne podmienený a navyše v čase premenlivý, dynamický fenomén“ (Kralčák, 2017, s. 31 – 32). Ďalšie faktory a aktuálne spoločensko-kultúrne zmeny ovplyvňujúce súčasnú komunikáciu najmä v súvisi s nositeľmi a používateľmi jazyka uvádzame aj pri našich analýzách vybraných dynamických javov v súčasnej slovenčine (Šimková – Levická – Debnár, 2018, s. 11 – 12 a 21 – 23).

Azda najviac diskutovanou otázkou od polovice 90. rokov 20. st. nielen v spoločenstve nositeľov slovenského jazyka, ale aj v spoločenstvách nositeľov iných, osobitne východo- a stredoeurópskych jazykov, je prenikanie slov (najmä termínov) anglického pôvodu. K. Habovštiaková upozorňuje na fakt, „že pri preberaní slov z cudzích jazykov na pomenovanie novej skutočnosti nie je dominantný moment genetickej príbuznosti jazykov“ (pozn.: vieme napríklad, že v predchádzajúcich desaťročiach existencie našich krajín v tzv. sovietskom bloku sa z ruštiny do slovenčiny prebralo len veľmi málo slov), ale aj v tomto prípade „závažnejšie sú objektívne pôsobiace sociálne, kultúrne a politické činitele“ (Habovštiaková, c. d., s. 65).

V oblasti preberania cudzích slov sa K. Habovštiaková pristavuje napr. pri tzv. hybridných slovách zložených z domácej a prevzatej časti a dokumentuje ich príkladmi *hydrosol*, *hydrovosk*; *rádioprijímač*, *rádiostanica* (c. d., s. 66). Hybridné zloženiny, ktoré sa dlho považovali za nie celkom ústrojnú súčasť spisovného jazyka (bližšie napr. Buzássyová, 2010), predstavujú v súčasnom jazyku pomerne frekventovanú a produktívnu skupinu slov v rôznych oblastiach pomenovaní, a to nielen v rámci predponového, ale aj v rámci príponového tvorenia (porov. napr. v Dynamike slovnej zásoby súčasnej slovenčiny, 1989). Ak si vezmeme len druhú dvojicu príkladov uvedených K. Habovštiakovou (*rádioprijímač*, *rádiostanica*), tak môžeme konštatovať, že vývoj a používanie technológií pokročil v tomto smere v priebehu niekoľkých rokov natoľko, že klasické rozhlasové prijímače sa používajú čoraz menej a dnešní používatelia trávia viac času v internetovom prostredí, z ktorého registrujeme napr. hybridné slová typu *webstránka*, *webnoviny* a pod. Doklady (aj v nasledujúcich analýzach) čerpáme zo zdrojov Slovenského národného korpusu (<https://korpus.juls.savba.sk>), kde majú tieto slová v aktuálnej verzii hlavného korpusu *prim-8.0-public-sane* frekvenciu v tisíckach výskytov, pričom *rádioprijímač* sa v tom istom korpuse nachádza iba 446 x a *rádiostanica* 378 x.

Osobitnú skupinu hybridných i homogénnych zloženín predstavujú slová vyjadrujúce veľkosť, objem či váhu a prenesene významnosť, dôležitosť, teda (subjektívne) hodnotiaci aspekt. Hraničné hodnoty v týchto významových okruhoch sa donedávna najčastejšie vyjadrovali napr. pomocou pred-

pôň *mini-*, *maxi-*, *mikro-*, *makro-*. V súčasnosti sa rozšíril a stále rozširuje počet slov s predponami ešte hraničnejších hodnôt, napr. *ultra-*, *hyper-*, *super-*, *extra-*, *nano-*, *mega-* (napr. *nanomateriál*, *hypermarket*, *supermarket*), a zväčšuje sa aj počet zloženín s hodnotiacim aspektom (napr. *supermama*, *megahit*, *megapodvod*, *extratrieda*). Časť týchto slov sa môže nachádzať na rozhraní medzi neutrálnym a hodnotiacim pomenovaním (*extratip*, *extradejstvo*), resp. môžu byť použité aj ako neutrálne, vecné pomenovania, aj ako expresívne s príznakom irónie.

Zaujímavú dynamiku v pomerne krátkom čase sme zaznamenali v potravínarskom priemysle a v názvoch súvisiacich prevádzok a zariadení. K. Habovštiaková (tamže) dokumentuje reklamný a komerčný aspekt v názvoch výrobkov s výberovou kvalitou (napr. *plnotučný tvaroh*), s nižšou kvalitou (*konzumný tvaroh*) a výrobkov zodpovedajúcich racionálnej výžive (*polotučný tvaroh*). V súčasnosti sa propagujú biovýrobky a slovenské výrobky, ktoré majú v obchodoch a na obaloch rôzne označenia. Jedným z typov pomenovaní pre slovenské produkty sú varianty so slovami *babička*, *stará mama*, *starý otec* (napr. múka *Babičkina voľba*), ktoré majú evokovať starú dobrú kvalitu domácich produktov a s ktorými sa stretávame aj v názvoch obchodov či pohostinstiev (typ *U starého otca*). Pred niekoľkými rokmi boli populárne a veľmi rozšírené pomenovania, v ktorých sa rozlične kombinovalo cudzie slovo *pub*, v súčasnosti sú pre stravovacie či oddychové objekty obľúbené pomenovania so slovami, ktoré znejú domácejšie, napr. *záhrada*, *farma*, *mlyn*, *park*, kombinácie s krstnými menami zdôrazňujúce tradíciu, osobný prístup (*Reštaurácia u Katky*, *U Jakuba*) a pod.

Z oblasti štátnej správy vybrala K. Habovštiaková (c. d., s. 67) ilustratívne príklady zmien pomenovaní spôsobom ich nahradenia predchádzajúcimi názvami, teda názvami spred obdobia budovania socializmu (napr. *verejná bezpečnosť* → *polícia*, *predseda národného výboru* → *starosta*; pozn.: na iných pozíciách sa vrátilo pomenovanie *župan* alebo sa použilo novšie pomenovanie *primátor*), alebo boli pomenovania istých administratívnych postupov nahradené novými názvami (*kádrovanie* → *lustrácia*). Slová zo slovtvorného hniezda *lustrácia*, *lustrovať*, *lustračný*, *lustrovaný*, *lustrovanie* sa začali v slovenskom prostredí výraznejšie objavovať v druhej polovici 90. rokov 20. st., ich používanie kulminovalo okolo r. 2005, v súčasnosti

je tento typ preverovania osôb na ústupe v prirodzenom súvisе s časovým odstúpom od reality, ktorá vyvolávala potrebu prijatia lustračného zákona a lustrovania osôb. Z tohto významového okruhu najnovšie nadobúda na dôležitosti a frekventovanejšie sa používa spojenie *bezpečnostná previerka*, príp. plurálová podoba *bezpečnostné previerky*. Opäť vidíme v krátkom časovom rozptyle troch desaťročí viacnásobné zmeny reálie a jej pomenovania, resp. v každom z prípadov sa akcentuje iná zložka procesu zisťovania istých vlastností osôb, v prípade previerok aj firiem.

K. Habovštiaková (tamže) už v r. 1992 registrovala prienik slova *populizmus* z literárnovedného kontextu do politickej sféry, kde má podľa údajov zo Slovenského národného korpusu od začiatku 90. rokov 20. st. neustále stúpajúcu frekvenciu spolu s ďalšími slovami z príslušného slovtvorného hniezda: v korpuse prim-8.0-public-sane sa *populizmus* nachádza 4 147 x, *populista* 3 023 x a *populistický* 5 094 x.

Do okruhu súčasnej politiky patria viaceré nové pomenovania a spojenia, resp. ich významy (napr. *politická scéna*, *politický scenár*, *balík reforiem*, *sociálny balík*), ale i aktualizácie klasických frazém a vznik nových spojení, ktoré majú potenciál dostať sa medzi frazémy. Medzi tzv. okridlené výrazy možno v súčasnom slovenskom kontexte zaradiť variácie vyjadrení *skutok sa nestal*, *skutok sa stal*; na základe formulácie jedného z vrcholových slovenských politikov sa známa frazéma, resp. parémia *človek človeku vlkom* veľmi živo a rozmanito obmieňa v médiách a internetových komunikátoch. V bežnej komunikácii takisto registrujeme pomerne rýchle striedanie rôznych hodnotiacich vyjadrení, vo viacerých prípadoch za hranicou spisovnosti, napr. *niečo je haluz*, *haluzné*; *niekto*, *niečo je mega* (*nejaké*); *niekoho*, *niečo nemusieť*.

Na základe porovnania čiastkových analýz pohybov v slovnej zásobe slovenčiny, ktoré na začiatku 90. rokov registrovali viacerí autori, medzi nimi aj K. Habovštiaková, so stavom v súčasnom jazyku sa ukazuje, že dynamické tendencie opísané v kolektívnej monografii *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny* (internacionalizácia, intelektualizácia, terminologizácia, determinologizácia) sa naďalej uplatňujú v rôznych komunikačných sférach a vecných oblastiach, aj keď, prirodzene, nie s rovnakou intenzitou ako napr. v 80. či 90. rokoch minulého storočia. Medzi mimojazykové činitele ovplyvňujúce zmeny v jazyku pribudli globalizácia, informatizácia a ďalšia technologizácia spoločnosti, ale aj väčší príklon k prírode, domácim zdro-

jom a tradíciám, čo sú opäť nové podnety na zmeny v jazykovom obraze nášho sveta. Jazyk, jazykový systém si aj v dynamických procesoch dokáže uchovať a uchováva potrebnú stabilitu, statickosť, hoci vidíme, že niektoré reálie a príslušné pomenovania podliehajú naozaj rýchlym zmenám.

LITERATÚRA

1000 poučení zo spisovnej slovenčiny. Red. G. Horák. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971. 370 s.

BARNET, Vladimír: Synchronní dynamika spisovného jazyka. In: Jazykovedný časopis, 1981, roč. 32, č. 2, s. 123 – 130.

BUZÁSSYOVÁ, Klára: Vzťah internacionálnych a domácich slov v premenách času. In: Jazykovedný časopis, 2010, roč. 61, č. 2, s. 113 – 130.

HABOVŠTIAKOVÁ, Katarína: Bernolákovo jazykovedné dielo. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1968. 443 s.

HABOVŠTIAKOVÁ, Katarína: Slovná zásoba spisovnej slovenčiny z vývinového hľadiska. Nitra: Pedagogická fakulta v Nitre 1987. 408 s.

HABOVŠTIAKOVÁ, Katarína: Pôsobenie mimojazykových činiteľov na vývin súčasnej slovej zásoby. In: Kultúra slova, 1992, roč. 26, č. 3, s. 65 – 69.

HORECKÝ, Ján: Dynamickosť a dynamika v jazyku. In: Studia Academica Slovaca. 17. Red. J. Mistrík. Bratislava: Alfa 1988, s. 189 – 199.

HORECKÝ, Ján – BUZÁSSYOVÁ, Klára – BOSÁK, Ján a kol.: Dynamika slovej zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava: Veda 1989. 436 s.

Jazyková poradňa. Red. G. Horák – J. Ružička. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1957. 280 s.

Jazyková poradňa. 2. Red. G. Horák – J. Ružička. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1960. 288 s.

Jazyková poradňa. 3. Red. G. Horák – J. Ružička. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1964. 296 s.

Jazyková poradňa. 4. Red. G. Horák – J. Ružička. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1966. 500 s.

Jazyková poradňa. 5. Red. G. Horák – J. Ružička. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968. 360 s.

Jazyková poradňa odpovedá. Red. M. Pisárčiková. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988. 288 s.

JEDLIČKA, Alois: Vývojové procesy a synchronní dynamika jazyka v konfrontačnom osvetlení. In: Jazykovedný časopis, 1981, roč. 32, č. 2, s. 107 – 116.

KAČALA, Ján: Súčasná jazyková situácia a aktuálne úlohy jazykovej kultúry v Slovenskej republike. In: Kultúra slova, 1993, roč. 27, č. 11 – 12, s. 321 – 327.

KAČALA, Ján: Spisovná slovenčina v 20. storočí. Bratislava: Veda 1998. 96 s.

KRALČÁK, Ľubomír: K otázkam dynamiky súčasnej slovenčiny a jej faktorov. In: Sociolinguistica Slovaca 3. Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy. Zost. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 1997, s. 283 – 292.

KRALČÁK, Ľubomír: Dynamika textu a dynamika jazyka. In: Slovenská reč, 2011, roč. 76, č. 5 – 6, s. 315 – 321.

KRALČÁK, Ľubomír: Aktuálna kultivovaná norma a dynamické tendencie v morfológii súčasnej slovenčiny. In: Aktuálne otázky slovenského jazyka. Ed. J. Wachtarczyková. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV – Slovak Academic Press 2017, s. 31 – 38.

ŠIMKOVÁ, Mária – LEVICKÁ, Jana – DEBNÁR, Marek: Dynamické javy v súčasnej slovenčine a jej výskume. Bratislava: Veda 2018. 196 s.

<https://korpus.juls.savba.sk>

http://www.juls.savba.sk/ediela/slovenski_jazykovedci

TERMINOLOGICKÉ SÚPISY

Nové slovenské mená subtropických a tropických úžitkových rastlín. 3. Rody začínajúce sa písmenom M – R

MICHAL HRABOVSKÝ – JÁN KLIMENT – DANA GURIČANOVÁ – JAROMÍR KUČERA
– PAVOL ELIÁŠ ML.

V predchádzajúcich častiach série sme publikovali nové alebo menej známe slovenské mená rodov subtropických a tropických rastlín, ktoré sa vo svete z rôznych dôvodov považujú za úžitkové. Sériu je súčasťou revízie botanického terminologického slovníka *Slovenské botanické názvoslovie* (Červenka a kol., 1986) a okrem nápravy či náhrady pôvodných mien prináša stovky nových mien rastlinných rodov. Metodika tvorby mien sa riadi aktuálnymi pravidlami v danej vednej disciplíne a je bližšie objasnená v úvodnom článku (Kultúra slova č. 2, 2019).

Navrhované slovenské mená z odbornej stránky skontrolovala Nomenklatorická komisia Slovenskej botanickej spoločnosti pri Slovenskej akadémii vied, sekcia pre cudzokrajné cievnaté rastliny, a odobrili ich sekcie pre domáce cievnaté rastliny, machorasty, huby, lichenizované huby, riasy a sinice, za čo im patrí naše poďakovanie.

V zozname mien uvádzame na prvom mieste kurzívou platné vedecké meno rodu, ktorého súčasťou je aj meno jeho autora (medzinárodná skratka priezviska). Okrem slovenského mena pri niektorých rodoch uvádzame staršie synonymum, ktoré sa neujalo, a preto ho nahrádzame ľubozvučnejším alebo výstižnejším menom, alebo homonymum, pod ktorým sa konkrétne rody nesprávne uvádzajú (napr. meno *čajovník* sa na mnohých produktoch uvádza namiesto správneho mena *melaleuka*). Podrobnosti a vysvetlenie skratiek sa nachádzajú v úvodnej časti (Kultúra slova č. 2, 2019).

M

- Mabea* Aubl. – mabea
Macaranga Thouars – makaranga
Machaerium Pers., nom. cons. – machérium
Machilus Nees – machil
Macleania Hook. – čučoriedkovec
Macrolenes Naudin ex Miq. – makrolena
Macrolobium Schreb., nom. cons. – medenáak
Macroptilium (Benth.) Urb. – fazuľník
Macrosphyra Hook. fil. – makrosfyra
Macrotyloma (Wight et Arn.) Verdc., nom. cons. – bôbik
Macrozamia Miq. – makrozamia
Maerua Forssk. – merua
Maesa Forssk. – méza
Maesobotrya Benth. – mézovka
Maesopsis Engl. – mézovec
Magnistipula Engl. – prílístkovec
Magonia A. St.-Hil. – magónia
Maireana Moq. – maireána
Majidea J. Kirk. ex Oliv. – perlovník
Malachra L. – malachra
Malouetia A. DC. – maluecia
Mandevilla Lindl. – mandevila
Manicaria Gaertn. – manikária
Maniltoa Scheff. – vreckovkovec
Manniophyton Müll. Arg. – maniovec
Mansoa DC. – mansoa
Mansonia J. R. Drumm. ex Prain – mansónia
Maprounea Aubl. – maprounea
Maquira Aubl. – makvira
Maranthes Blume – marantovka
Marantochloa Brongn. ex Gris – marantochloa
Mareya Baill. – mareja
Margaritaria L. fil. – bažantovka
Margyricarpus Ruiz et Pav. – perlovec
Markhamia Seem. – trúbovec
Marsdenia R. Br., nom. cons. – marsdénia
Mascarenhasia A. DC. – maskarénovka
Masdevallia Ruiz et Pav. – masdevália
Mastersia Benth. – mastersia
Matayba Aubl. – matajba
Mauritia L. fil. – maurícia
Mauritiella Burret – maurícia
Maxillaria Ruiz et Pav. – maxilária
Maxwellia Baill. – maxvelia
Mayna Aubl. – majna
Maytenus Molina – majten
Medemia Wuert. ex H. Wendl. – medémia
Meineckia Baill. – majneka
Meiocarpidium Engl. et Diels – plôdikovec
Melaleuca L., nom. cons. – melaleuka (nesprávne označovaná ako čajovník)
Melancium Naudin – dyňovček
Melanolepis Rchb. fil. et Zoll. – melanolepka
Melanoxylon Schott – černodrev
Melanthera Roxb. ex Link – šucho-tavka
Melhania Forssk. – melhania
Melicope J. R. Forst. et G. Forst. – melikopa
Melientha Pierre – melienta
Melinis P. Beauv. – melina
Meliosma Blume – meliozma
Melocactus Link et Otto, nom. cons. – melokaktus (syn. melónovec)
Melocalamus Benth. – obrúčkovec
Melocanna Trin. – zobáčnica
Melochia L., nom. cons. – melochia
Melodorum Lour. – medolist
Melothrianthus Mart. Crov. – melónikovec
Memecylon L. – kľbkovník
Mendoravia Capuron – mendoravia
Metopium P. Browne – otravník
Metrodorea A. St.-Hil. – metrodorea
Metternichia J. C. Mikan – meternichia
Meyna Roxb. ex Link – pundrika
Mezilaurus Kuntze ex Taub. – vavří-novník

- Michelsonia* Hauman – michelsonia
Miconia Ruiz et Pav., nom. cons. – mikónia
Micrandra Benth., nom. cons. – mikrandra
Microberlinia A. Chev. – mikroberlinia
Micrococca Benth. – bažankovka
Microcos L. – širal
Microdesmis Hook. fil. ex Hook. – mikrodezma
Microlobius C. Presl – raticovec
Micromelum Blume, nom. cons. – li-
metkovec
Micropholis (Griseb.) Pierre – kuru-
pixa
Microstachys A. Juss. – drobnoklások
Microtis R. Br. – drobnokvietok
Microtoena Prain – mikroténka
Mikania Willd., nom. cons. – mikánia
Mildbraedia Pax – mildbredia
Mildbraediendron Harms – mild-
brediovec
Milicia Sim – kambala
Miliusa Lesch. ex A. DC. – miliusa
Millettia Wight et Arn., nom. cons. –
miletia
Milioniopsis God.-Leb. – miltóniovec
Minuartia Aubl. – minkercia
Mischocarpus Blume, nom. cons. –
stopkoplod
Mitracarpus Zucc. – mitroplod
Mitragyna Korth., nom. cons. – mit-
ruška
Mohria Sw. – tykadlovka
Moldenhawera Schrad. – moldenha-
vera
Molineria Colla – molinéria
Mollia Mart., nom. cons. – molia
Mollinedia Ruiz et Pav. – molinedia
Mollugo L. – kobercovka
Molopanthera Turcz. – molopantera
Monanthotaxis Baill. – pastrukovec
Mondia Skeels – mondia
Monizia Lowe – monizia
Monochoria C. Presl – voduška
Monopteryx Spruce ex Benth. – kríd-
lovník
Monotes A. DC. – jedináčik
Montanoa Cerv. – montanoa
Mora Benth. – mora
Moraea Mill., nom. cons. – kosatcov-
ník
Morella Lour. – morela
Moronobea Aubl. – moronobea
Mosannona Chatrou – mosanona
Mosquitoxylum Krug et Urb. – komá-
rovník
Mostuea Didr. – mostua
Motandra A. DC. – motandra
Mouriri Aubl. – murira
Muhlenbergia Schreb. – mulenbergia
Multidentia Gilli – mnohozubka
Musanga C. Sm. ex R. Br. – musanga
Mussaenda L. – musenda
Mussaendopsis Baill. – musendovec
Myoporum Banks et Sol. ex G. Forst. –
poliehavec
Myrceugenia O. Berg. – myrtovec
Myrcia DC. – myrcia
Myrcianthes O. Berg. – myrciovec
Myrciaria O. Berg. – myrciária
Myrialepis Becc. – ratanovec
Myrianthus P. Beauv. – morušovec
Myriocarpa Benth. – mnohoplodka
Myrocarpus Allemão – balzamovka
Myrsine L. – myrzina
Mystroxydon Eckl. et Zeyh. – lyžicov-
ník
Myxopyrum Blume – slizoplod

N

- Nageia* Gaertn. – nohovček
Napoleonaea P. Beauv. – napoleonka
Naregamia Wight et Arn., nom. cons. –
naregamia
Nashia Millsp. – železníkovka
Nastus Juss. – vejárník
Nauclea L. – mákkohlávka
Naucleopsis Miq. – klbkovček
Neanotis W. H. Lewis – neanotka

- Nectandra* Rottb., nom. cons. – nektandra
Neea Ruiz. et Pav. – nia
Neobalanocarpus P. S. Ashton – bezkridlač
Neocallitropsis Florin – kalitria
Neocalyptocalyx Hutch. – kapara
Neocarya (DC.) Prance ex F. White – pernikovec
Neofabricia Joy Thomps. – neofabricia
Neoglaziovia Mez – neoglaziovka
Neoharmsia R. Vig. – neoharmsia
Neohouzeaua A. Camus – bambusnica
Neolamarckia Bosser – neolamarkia
Neolemonniera Heine – neolemoniéra
Neololeba Widjaja – veľbambus
Neomicrocalamus Keng fil. – bambusík
Neomitranthes D. Legrand – neomitranth
Neonotonia J. A. Lackey – neonotónia
Neoraimondia Britton et Rose – neoraimondia
Neoraputia Emmerich ex Kallunki – neorapucia
Neorautanenia Schinz – kmienkovka
Neoshirakia Esser – širakia
Nervilia Comm. ex Gaudich., nom. cons. – nervília
Nesaea Comm. ex Kunth, nom. cons. – nesea
Nesogordonia Baill. – makovicovec
Neurolaena R. Br. – tabačnica
Neuropeltis Wall. – štitovec
Newbouldia Seem ex Bureau – trubač
Newtonia Baill. – pralesovec
Nidorella Cass. – nidorela
Nolina Michx. – nolina
Noronhia Stadtm. ex Thouars – paoliva
Norrisia Bayle – norisia
Nothoscordum Kunth, nom. cons. – pacesnak
Nothospondias Engl. – paslivkovník
Nuxia Comm. ex Lam. – nuxia
- Nyssa* L. – nysa
- O**
Obetia Gaudich. – pŕhľavček
Ochanostachys Mast. – petaling
Ochlandra Thwaites – ochlandra
Ochrosia Juss. – ochrózia
Octoknema Pierre – oktoknéma
Octolobus Welw. – zvonkovník
Octomeles Miq. – korenatec
Ohwia H. Ohashi – hmyzomor
Okoubaka Pellegr. et Normand – okubaka
Olax L. – olax
Oldfieldia Benth. et Hook. fil. – marhuľovec
Oligoceras Gagnep. – oligoceras
Omphalea L. – omfalea
Omphalogonus Baill. – omfalogón
Oncidopsis J. M. H. Shaw – onciďiovec
Oncinotis Benth. – oncinota
Oncosperma Blume – nibung
Oncostele J. M. H. Shaw – onkostéla
Ongokea Pierre – ongokea
Operculina (L.) Silva Manso – povojnica
Ophiorrhiza L. – protijedovka
Opilia Roxb. – opília
Orbea Haw. – orbea
Oreobambos K. Schum. – bambus
Oreocnide Miq. – múrovnikovec
Oreomunnea Oerst. – krahulník
Oreopanax Decne. et Planch. – brečtanovec
Orites R. Br. – horník
Ormocarpopsis R. Vig. – retiazkovec
Ormocarpum P. Beauv. – retiazkovník
Ormosia Jacks., nom. cons. – ormózia
Oroxylum Vent. – mátožník
Orthanthera Wight – hviezdokvetka
Orthosiphon Benth. – bazalka (syn. ortosifón)
Osbeckia L. – osbekia
Osmelia Thwaites – osmélia

Osmoxylon Miq. – číarkovec
Ostodes Blume – ostoda
Osyridicarpos A. DC. – prútovec
Osyris L. – prútovec
Otholobium C. H. Stirt. – hlávkovec
Otoba H. Karst. – otoba
Ouratea Aubl. – uratea
Owenia F. Muell. – ovénia
Oxandra A. Rich. – oxandra
Oxyanthus DC. – ostrokvět
Oxygonum Burch. ex Campd. – kyslobylf
Oxytenanthera (A. Rich.) Munro – bambus
Ozoroa Delile – ozoroa

P

Pachira Aubl. – pachira
Pachycarpus E. Mey. – glejovka
Pachycereus (A. Berger) Britton et Rose – pachycereus
Pachyelasma Harms – potratovník
Pachyptera DC. ex Meisn. – pachyptera
Pachystroma Müll. Arg. – cezmínovka
Paederia L. – pederia
Pajanelia DC. – padžanélie
Palaquium Blanco – gutaperčovník
Pancheria Brongn. et Gris, nom. cons. – panšeria
Panopsis Salisb. ex Knight – čipkovec
Pappea Eckl. et Zeyh. – papea
Paraderis (Miq.) R. Geesink – kožnatec
Parahancornia Ducke – parahankornia
Parajubaea Burret – parajubéa
Paramacrolobium J. Léonard – medenákovce
Parameria Benth. – paraméria
Paranephelium Miq. – paobličkovník
Parapiptadenia Brenan – guarukaja
Parartocarpus Baill. – pachlebovník
Paraserianthes I. C. Nielsen – parase-riant

Parashorea Kurz – parašorea
Paratecoma Kuhl. – paratekoma
Pariana Aubl. – pariana
Parinari Aubl. – parinara
Parkinsonia L. – parkinsónia
Paropsia Noronha ex Thouars – p-ropsia
Patinoa Cuatrec. – patinoia
Pauridiantha Hook. fil. – malokvetka
Pavetta L. – paveta
Payena A. DC. – pajena
Pechuel-Loeschea O. Hoffm. – popo-lavka
Pedaliium L. – pedálium
Pellacalyx Korth. – pelakalyx
Pellegriniiodendron J. Léonard – pele-griniovec
Peltogyne Vogel, nom. cons. – purpu-rovník
Peltophorum (Vogel) Benth. – štíto-nos
Pemphis J. R. Forst. et G. Forst. – po-brežník
Penianthus Miers – peniant
Pentace Hassk. – trojkrídlovka
Pentaclethra Benth. – náhrdelníkovce
Pentadesma L. – maslovník (syn. maslovec)
Pentadiplandra Baill. – zábudlivka
Pentagonia Benth., nom. cons. – pen-tagónia
Pentalinon Voigt – päťnitkovce
Pentania Harv. – pentanizia
Pentarrhinum E. Mey. – päťročtek
Pentaspadon Hook. fil. – patyčinkovec
Pentodon Ehrenb. ex Boiss. – päťzubec
Pentopetia Decne. – pentopecia
Peponium Engl. – tekvicovec
Pera Mutis – pera
Perezia Lag. – perézia
Pergularia L. – pergulária
Periandra Marth. ex Benth. – periandra
Pericampylus Miers, nom. cons. – pe-rikampyl
Perichasma Miers – perichazma

- Pericopsis* Thwaites – afromózia
Peristrophe Nees – peristrofa
Peritassa Miers – peritáza
Peronema Jack – peronéma
Perriera Courchet – periéra
Persoonia Sm., nom. cons. – džibung
Petalostigma F. Muell. – pachinínovník
Petchia Livera – kabukála
Petersianthus Baker fil. – habarkovník
Petitia Jacq. – petítia
Petiveria L. – petivéria
Petrea L. – petrea
Peumus Molina, nom. cons. – boldovník
Pfaffia Mart. – všeliečivka
Phacelurus Griseb. – chvostoklas
Phaeanthus Hook. fil. et Thomson
– okocel
Phanera Lour. – orchideovník
Philenoptera Hochst. ex A. Rich.
– dažďovník
Phlebodium (R. Br.) J. Sm. – flebó-
dium
Phoebe Nees – fěba
Pholidostachys H. Wendl. – dobyva-
teľka
Photinia Lindl., nom. cons. – fotínia
Phragmipedium Rolfe – papučkovec
Phrynium Willd., nom. cons. – žabnica
Phthirusa Mart. – všivák
Phyla Lour. – spletenka
Phyllarthron DC. – článkolistec
Phyllodium Desv. – fylódium
Phyllostylon Capan. ex Benth. et
Hook. fil. – krídlózob
Phylloxylon Baill. – fylokládovec
Phymatosorus Pic. Serm. – bradavi-
covec
Physocalymma Pohl – ružokvetka
Picalima Pierre – pikralima
Picria Lour. – horčina
Pictetia DC. – piktécia
Pigafetta (Blume) Becc., nom. cons.
– pigafeta
Piliostigma Hochst., nom. cons. – ko-
pytovec
Pilosocereus Byles et G. D. Rowley
– pilozocereus
Pimelodendron Hassk. – pimelovník
Pinochia M. E. Endress et B. F. Hansen
– pinochia
Piptadenia Benth. – piptadénia
Piptadeniastrum Brenan – piptadé-
niovec
Piptocarpha R. Br. – popolavník
Pipturus Wedd. – pamoruša
Pitcairnia L'Hér., nom. cons. – pitkernia
Pithecellobium Mart. – dažďovec
Pittosporum Banks ex Sol., nom. cons.
– pitospóra
Pityrocarpa Britton et Rose – otrubník
Pityrogramma Link – púdrovka
Plagiocladus Jean F. Brunel – pla-
giokladus
Plagiostyles Pierre – plagiostyla
Planchonella Pierre, nom. cons. –
planchonela
Planchonia Blume – planchonia
Plathymenia Benth., nom. cons. – pla-
tyménia
Platostoma P. Beauv. – platostoma
Platycyamus Benth. – fazuľovník
Platymiscium Vogel – ploskostruk
Platypodium Vogel – jednokrídlovec
Platysepalum Welw. ex Baker –
striěškokalichovec
Plectaneia Thouars – plektaneja
Plectocomia Mart. et Blume – ratanovec
Pleiocarpa Benth. – mnohoplodec
Pleioceras Baill. – mnohorožec
Pleiogynium Engl. – jadernica
Pleione D. Don – pleonka
Plenckia Reissek, nom. cons. – topoľ-
ník
Pleopeltis Humb. et Bonpl. ex Willd.
– sladička
Pleurothallis R. Br. – golierik
Plicosepalum Tiegh. – príživník
Plinia L. – plínia
Pluchea Cass. – pluchea
Poecilanthe Benth. – pecilanta

- Poeciloneuron* Bedd. – putang
Poga Pierre – poga
Pogonophora Miers ex Benth. – pogonofora
Polaskia Backeb. – polaskia
Pollichia Aiton, nom. cons. – polichia
Polyalthia Blume – mnoholiečivka
Polyceratocarpus Engl. et Diels – mnohorožec
Polymnia Kalm – polymnia
Polysphaeria Hook. fil. – polysféria
Pometia J. R. Forst. et G. Forst. – pomécia
Pongamia Adans, nom. cons. – pongamia
Pongamiopsis R. Vig. – pongamiovec
Poraqueiba Aubl. – porakeiba
Porcelia Ruiz et Pav. – porécia
Porlieria Ruiz et Pav. – porliéria
Porophyllum Guett. – pórolist
Portulaca L. – portulaka
Portulacaria Jacq. – portulakária
Posidonia K. D. Koenig, nom. cons. – posidónia
Posoqueria Aubl. – pozokéria
Pothoidium Schott – potoska
Poulsenia Eggers – poulsenia
Poupartia Comm. ex Juss. – pupárcia
Pourouma Aubl. – puruma
Pouzolzia Gaudich. – puzolzia
Pradosia Liais – pradózia
Praecitrullus Pangalo – tinda
Prainea King ex Hook. fil. (pozri *Artocarpus*) – chlebovník
Premna L., nom. cons. – premna
Prestoea Hook. fil., nom. cons. – prestea
Priogymnanthus P. S. Green – priogymnant
Prionostemma Miers – prionostema
Prioria Griseb. – prioria
Pritchardia Seem. et H. Wendl., nom. cons. – palmovka
Prockia P. Browne ex L. – prokia
Prosopis L. – prozopa
Prosthechea Knowles et Westc. – prostechea
Protium Burm. fil., nom. cons. – prócium
Proustia Lag. – prustia
Prumnopitys Phil. – slivovec
Pseudanamomis Kausel – eugénia
Pseudeminia Verdc. – paemínia
Pseudima Radlk. – pseudima
Pseudobersama Verdc. – pabersama
Pseudobombax Dugand – pavlnovec
Pseudocedrela Harms – pacedrela
Pseudolachnostylis Pax – lachnostylovec
Pseudolmedia Trécul – olmédiovec
Pseudophoenix H. Wendl. ex Sarg. – padatľovník
Pseudophyllanthus (Müll. Arg.) Voronts. et Petra Hoffm. – fylantovec
Pseudopiptadenia Rauschert – papip-tadénia
Pseudospondias Engl. – slivkovníkovec
Pseudostachyum Munro – bambusnica
Psittacanthus Mart. – pestrokvet
Psorospermum Spach – horúčkovka
Psychotria L., nom. cons. – psychotria
Psydrax Gaertn. – psydrax
Ptaeroxylon Eckl. et Zeyh. – kýchavník
Pteleocarpa Oliv. – krídloplod
Pteleopsis Engl. – pakrídlatec
Pteridium Gled. ex Scop. – orličník (papradie)
Pterocelastrus Meisn. – bršlencovník
Pterocymbium R. Br. – klzákovec
Pterodon Blainville – krídlozub
Pterogyne Schrad. ex Nees – hnedokrídlovec
Pterolobium R. Br. ex Wight et Arn., nom. cons. – červenokrídlovec
Pterorhachis Harms – kostrnkovec
Pterospermum Schreb., nom. cons. – krídlosemä
Pterygota Schott et Endl. – krídlosemienka

Ptisana Murdock – perlička
Ptychopetalum Benth. – voňavec
Ptychosperma Labill. – rebrosemienka
Pupalia Juss. – pupália
Putranjiva Wall. – putraniva (syn. putrandživa)
Pycnanthemum Michx. – hustohlávka
Pycnanthus Warb. – pyknant
Pycnarrhena Miers. – pyknaréna
Pycnobotrya Benth. – zväzkovka
Pycnocomia Benth. – pyknokóma
Pygmaeothamnus Robyns – piadiker
Pyranthus Du Puy et Labat – ohňokvet
Pyrostria Roxb. – pyrostria
Pyrrhosia Rondani – jazykovka

Q

Qualea Aubl. – kvalea
Quararibea Aubl. – kvararibea
Quivisianthe Baill. – kvivizianta

R

Radermachera Zoll. et Moritzi – radermachera
Ramisia Glaz. ex Baill. – ramízia
Randia L. – randia
Raphanus L. – ohnica
Raphionacme Harv. – buľvovka
Raputia Aubl. – rapucia
Rauvolfia L. – rauvolfia
Ravenea H. Wendl. ex C. D. Bouché – ravenea
Ravensara Sonn. – ravensara
Recordoxylon Ducke – vakapuovec
Regnellidium Lindm. – dvojlistovka
Renealmia L. fil., nom. cons. – renealmia
Rennellia Korth – renélia
Restrepia Kunth – restrepia
Retama Raf. – kručina
Reutealis Airy Shaw – sviečkovec

Retrophyllum C. N. Page – vratilist
Reynoutria Houtt. – kridlatka
Reynosa Griseb. – rejnózia
Rhagodia R. Br. – mrlík
Rhamnidium Reissek – rešetliačik
Rhigiocarya Miers – srdcolistovka
Rhigozum Burch. – tuhoker
Rhinacanthus Nees – nosatec
Rhizophora L. – koreňovník (syn. koreňovec)
Rhodognaphalon (Ulbr.) Roberty – červenovlnovec
Rhodoleia Champ. ex Hook. – červenavka
Rhodomyrtus (DC.) Rchb. – rumenavka
Richardia L. – ričardia
Richeria Vahl – rišeria
Rinorea Aubl. – rinorea
Riocreuxia Decne. – riokroxia
Ristantia Peter G. Wilson et J. T. Waterh. – ristančia
Ritchiea R. Br. ex G. Don – ričia
Rogeria J. Gay – slezník
Ronabea Aubl. – ronabea
Rosenbergiodendron Fagerl. – randia
Roseodendron Miranda – zlatovník
Rothea Raf. – motýlik
Rothmannia Thunb. – rotmania
Roupala Aubl. – rupala
Rourea Aubl. – rurea
Roureopsis Planch. – rureovec
Roystonea O. F. Cook – panovníčka
Rudgea Salisb. – radžea
Ruizterania (Stafleu) Marcano-Berti – cuciakovec
Rungia Nees – rungia
Ruprechtia Opiz – ruprechtia
Ryparosa Blume – ryparóza
Rytidostylis Hook. et Arn. (pozri *Cyclanthera*) – cyklantéra

Poznámka redakcie: Použitú literatúru k terminologickému súpisu uvedieme v jeho poslednej časti.

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

Ráno sa mu nesce, večer sa mu ťaží

DAGMAR ŠIMUNOVÁ

Ráno sa mu nesce, večer sa mu ťaží, aj takto sa o lenivom človeku hovorilo v Bošáci (o. Trenčín). Nuž, ten, kto sa vyhýba práci, *v roboce še nepřetarhne* (Dlhá Lúka, o. Bardejov), *je lenivý, darebný, hnilý*, si iste nevyslúži pochvalu od svojho okolia.

Adjektívum *lenivý*, označujúce toho, kto je nerobotný, je súčasťou tak spisovnej slovnej zásoby, ako aj nárečí. Podľa Stručného etymologického slovníka slovenčiny (2015, s. 323) má pôvod v indoeurópskom **lē(i)* – nechávať, povalovať. Do slovenčiny sa dostalo **lēnivъ* ako odvodenina z praslovanského **lēnъ*. Praslovanské slovo *лень* nájdeme v ruštine vo význame „lenivosť“ i ako predikatívne použitie vo forme prísudku s infinitívom vo význame „leniť sa“, „nechcieť sa (niečo robiť)“: *Ему лень с места двинуться – lení sa mu pohnúť z miesta* (Veľký rusko-slovenský slovník, 2. zv., 1963, s. 192, 193). Lexéma *leň* a jej variantná podoba *liň* je však zachytená aj v Slovníku slovenských nárečí (ďalej SSN), v stredošarišských a severošarišských nárečiach ako expresívne pomenovanie lenivého človeka, lenivca: *liň* (Kurima, o. Prešov) i vo frazéme *po gazdovi bič, po leňovi nič* (Teriakovce, o. Prešov) – z lenivého človeka niet osohu (SSN II, 2006, s. 47).

Slovníky spisovného jazyka (Slovník slovenského jazyka, ďalej SSN, Krátky slovník slovenského jazyka, ďalej KSSJ, i Slovník súčasného slovenského jazyka, ďalej SSSJ) zaznamenávajú 2 významy prídavného mena *lenivý*: 1. ktorý nerád pracuje, má nechut' k práci alebo sa jej vyhýba, ktorý obľubuje pohodlie: *od prírody leniví ľudia; nebud' lenivá!; byť lenivý do*

Text vznikol v rámci riešenia projektu VEGA Slovník slovenských nárečí č. 2/0126/18.

V príspevku sa uvádzajú názvy obcí a ich okresov v súlade so zásadami využitými v Slovníku slovenských nárečí, t. j. podľa administratívneho členenia z r. 1948 (p. Slovník slovenských nárečí I., 1994, s. 38 – 39).

roboty, 2. vyznačujúci sa pomalosťou: *lenivé pohyby, prichádzat' lenivým krokom* (SSSJ H – L). SSN význam „vyznačujúci sa pomalosťou“ osobitne nevyčleňuje.

Adjektívum *lenivý* je ako neutrálne pomenovanie zápornej vlastnosti subjektu zastúpené v západoslovenských, stredoslovenských i východoslovenských nárečiach. Dokazujú to doklady v kartotéke Slovníka slovenských nárečí, v archíve nárečových textov dialektologického oddelenia Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV i v laických nárečových slovníkoch: *Ňiž ňerobí, taká buora ňetrebna, leňivá* (Prievidza); *Ach, akia lenivia je to dite* (Kameňany, o. Revúca); *Mali ju za takú lenivú, nanižhodnú* (Vištuk, o. Modra); *Piekní to biü muádenec, ale leňivi a hubatí* (Kuklov, o. Malacky); *Ňelubil leňivih ľudzi; A že aňi ňevaria doma, že še stravuju po rešteracijoch. Ta reku ket sce leňivi* (Brezina, o. Trebišov).

A čo všetko sa môže stať lenivému človeku? *Leniví šlovek umre pri potoku ot smedu* (Nandraž, o. Revúca), nuž a vo Vranove na východnom Slovensku na takého človeka toho číha požehnane: *Leňivi čľoveg ma furd ňedzeľu; Lenivi čľoveg i pot štrechu zmokňe; Leňivomu každa (i l'eka) robota šmerdzi; Leňivomu čľoveku še i žobradz ňechce*. V Revúcej *se leniví ľud'e nerad'i umívajú* a v Rovňanoch pri Lučenci takého človeka občas zobrali aj na milosť, keď o ňom povedali, že *leňivej čľovek je ňi sprostej, len ňekce darne robi'i*. A niekto si to, že sa mu nechce robiť, aj prizná: *Ket sem huadni, sem nevuadni, ket sa najim, furd bich spau* (Malé Leváre, o. Malacky); *ke com hladní, som ňevládni, ke ca najem, len bi spau* (Martin); alebo na otázku: „*Co robiš?*“ popravde odpovedá: „*Pomaham leňivim*“ (Veľký Šariš, o. Prešov).

Dievky zas museli mládencom aj ostatným všelijako dokazovať, že veru nie sú lenivé: *Na Ščefána chodia muádenci k dievkam a každá dievka súca na vidaj im musí doniest lieskovih orieškuov. To je svedectvo, že nebova lenivá* (Lysica, o. Žilina); *Tkaňä je t'äšká robota. To misí s celej sili sa rozháňď z nohami na podnožäh a s celej sili stávaď na tie podnože, a uš taká mocnejšä, tá to vivládala, taká slapšä, drobnejšä, tá si vistála svoje, ako za trest. Ke cä kcela zadržäd', abi hu ňeohováral'i, že je leňivá* (Žaškov, o. Dolný Kubín). Vo Vyšnom Nemeckom pri Stropkove *kedz bulo rano pejdz hodzin, už iš'li (ženy) s frištikom a jedno pred druhou, žebi bula skorej, bo už vecka še hutorilo, že je leňiva*.

Lenivá osoba bola a je trňom v oku celému okoliu, a preto sa v slovenských nárečiach „ocitla“ aj v rôznych ustálených slovných spojeniach, prísloviach, porekadlách či povrávkach, z ktorých mnohé sa rozšírili do spisovného jazyka a dodnes sú aj súčasťou celonárodnej frazeológie¹, iné majú len svoju nárečovú podobu. O veľmi lenivom človeku bežne hovoríme, že *je lenivý ako voš, ako pes*, a nárečové podoby týchto prirovnaní zaznamenáva aj kartotéka SSN: *Je taki lenivi jag veš (jak pes)* (Dlhá Lúka, o. Bardejov); *je ako obarení pes* (Bobrovec, o. Liptovský Mikuláš); *to sa darební ako pse* (Rovňany, o. Lučenec); *je takí podlí jak pes* (Dlhá Lúka, o. Bardejov; Trstené pri Hornáde, o. Košice). Adjektívom *podlí* sa v šarišských nárečiach tiež pomenúva ten, ktorý nerád pracuje, je lenivý (okrem toho má táto lexéma aj význam „zlý, nekvalitný“); *takí si leňiví aňi pecúch* (Čierna Lehota, o. Rožňava); *je leniví jag hnoj* (Rochovce, o. Rožňava).

V Bošáci pri Trenčíne nadmieru lenivého človeka alebo veľmi lenivé dievča tiež prirovnávali k hnoju: *to je hnoj človek, to je hnoj dievka*. A v Prosnom (o. Považská Bystrica) o osobe, ktorá sa vôbec nepriberá k robotе, hovorili, že *sedzí jak penka*, v Brezne *sedí ako grapeň*, v Košťanoch nad Turcom (o. Martin) *sedí aňi rajtop*, v Stožku neďaleko Zvolena *sa aňi nepřevráti* a v Rimavskej Píle pri Rimavskej Sobote *uhli podopiera*. A ak sa u niekoho k lenivosti pridala aj nešikovnosť, tak *mal rukí na kriš* (Horná Súča, o. Trenčín) alebo ho okolie žartovne nazývalo *boží dar bez kvasu* (Bošáca, o. Trenčín).

Ten, kto je lenivý, *še v roboce nepřetarhňe* (Dlhá Lúka, o. Bardejov); *nepřetarhňe še od roboti* (Bracovce, o. Michalovce); *za nídž na sveťe sa nepřetáhňe v robote* (Kňažia, o. Dolný Kubín); *robotu chitá za ťenší koňiec* (Poruba, o. Prievidza); *robotu za krátkí konec chitá* (Svätoplukovo, o. Nitra); *za tenkí konec robotu chitá* (Bošáca, o. Trenčín), tomu *robotu smrdí (ňevoňia)* (Brezno); *na poľe sa mu ňerado* (Kociha, o. Rimavská Sobota).

Parémie *chtora rada f karčme drobí, ta ňerada doma robi* (Letanovce, o. Spišská Nová Ves); *v leše biva, a dreva ňima* (Haniska, o. Prešov) tiež vypovedajú o lenivej žene či mužovi. Nuž a čo *s peknej misi, keď sa z nej ňenaješ* (Lutila, o. Kremnica), povzdychne si vari každý chlap, keď žena je síce pekná, ale darobná.

---

¹V príspevku uvádzame len nárečové podoby frazém a parémii.

Príslovie *leňivá ruka, hotová muka; leňivá ruka, hotové nešťastie* (Bošáca, o. Trenčín) vypovedá o tom, že ak niekto nepracuje, je lenivý, nemá sa dobre, lebo *si nežarobi ani na slanu pol'ifku* (Klokočov, o. Čadca). Ale takému *leňivému ničdáj neňie naspech* (Bošáca, o. Trenčín), ten sa nikdy neponáhľa začať alebo dokončiť prácu. Pre neho platí, že *mosí je veľkí pán, nemosí ešte vaččí* (Lukáčovce, o. Hlohovec).

Aňi krížom slami ňepreloží (Rimavská Píla, o. Rimavská Sobota); *ešte krížom slami nepreložíel* (Betliar, o. Rožňava); *nepreloží ani krížom slami* (Lukáčovce, o. Hlohovec); *ňiš to ňerobí, krížom slami ňepreloží* (Prievidza); *ten mój muš aňi len krížom slami ňepreloží* (Ludanice, o. Topoľčany) – nič nerobí, len zaháľa, jednoducho je lenivý. Ak však k tejto frazéme pridáme ďalší komponent, prípadne komponenty, modifikujeme tým jej význam. Porovnaj: *ňevie aňi slami na kríž preložiť* (Papradno, o. Považská Bystrica) – nedokáže nič urobiť, nie je iba lenivý, ale aj neschopný, nešikovný vykonávať akúkoľvek prácu; *od rana eše aňi krížom slami ňepreložíu (aľe pri stole bou prví)* (Brezno); *od rana do večara aňi slamu krížom ňepreloží* (Brezina, o. Trebišov); *(d'iouku si poriadne vikrstí), ňeská ňepreložíla krížom slami* (Pukanec, o. Levice); *do pätnástih rokou krížom slami ňepreložíu* (Ležiachov, o. Martin) – nie je lenivý stále, ale len kratšie či dlhšie časové obdobie; *krížom slami nepreloží decko pri domajšiej robote* (Horná Súča, o. Trenčín) – niekto (v tomto prípade dieťa) je lenivý vykonávať (len) určitú činnosť.

Nuž a keď už má matka v Bošáci (o. Trenčín) lenivého dieťaťa plné zuby, *pridá mu चुци palicú* – potrestá ho bitkou.

Lenivý však nebýva iba človek: *Jeden mal takú lenivú kravu* (Ružindol, o. Trnava); *Tot človek, co naz viz, už umar ňeboščik, ta mal taki koňe ľeňivi* (Rebrín, o. Michalovce). Veru, tento neduh postihuje aj zvieratá. Že by však mohli byť lenivé aj halušky? Nie, lexikalizovaným spojením *ľeňivi haluški* (Porúbka, o. Humenné) sa označuje cesto, ktoré sa rozmrví ako závarka do polievky, mrvenica. Naši dolnozemskí Slováci v Starej Pazove v Srbsku zas pečú *ľeňivo naliato*. Pravdepodobne ide o druh koláča, ktorý sa pripravuje jednoducho, len zmiešaním všetkých prísad dokopy, u nás známy ako takzvaný koláč lenivej gazdinky. A *lenivá hupka* (Sirk, o. Revúca) je zas pomenovaním jedlej huby – hadovky smradľavej. V Liptovských Sliačoch pri Ružomberku, ak je niekto priam chorobne lenivý, hovoria o ňom, že trpí *leňivou chorobou*.

V slovenských nárečiach nájdeme aj ďalšie také pomenovania lenivca, ktoré sa v spisovnom jazyku nenachádzajú. Na Spiši *žena scela chlopovi ukazac, že on je l'engešivý* (Spišský Štvrtok, o. Levoča) – je lenivý, tak jej druhá z Markušoviec pri Spišskej Novej Vsi hneď poradila: „*Ta idz do frasa s takim l'engešom!*“ – lenivcom. A na Myjave *šeci už boli najedení, len ten lengoš teprve začal poliéfkú chipat*.

V Tekove, Gemer i na Ponitří takého človeka označujú slovami *luštaví, luštoš*: *Z luštavú ženú je strašní kriš* (Šurany, o. Nové Zámky); *Aki si dnes luštaví do té roboti!* (Kameňany, o. Revúca); *Luštaví človek sa obalkuje* – lenivo kráča (Prievidza); *Ľeskoro id'e do pola, je to luštaví človek*; *Ťaško sa nám táhá za toho luštoša* (Veľká Maňa, o. Vráble).

Takého, ktorému sa nechce nič robiť, je lenivý, pomenávajú aj substantíva *lenivec* a *leňoch*. Obe sú súčasťou spisovného jazyka i nárečí, no kým označenie *leňoch* je rozšírené v nárečiach na celom Slovensku, napr. *To je len takí lenoch* (Likavka, o. Ružomberok); *Lenoh naňižhonní, aňi bi ňe-díchau, kebi ňemoseu* (Bánovce nad Bebravou); *Ti leňochu leniví!* (Dlhá Lúka, o. Bardejov), pomenovanie *lenivec* zachytáva kartotéka SSN len v stredoslovenských a južnotrenčianskych nárečiach.

Pri substantíve *lenivec* zaznamenávajú tak slovníky spisovného jazyka (SSJ, KSSJ aj SSSJ), ako aj SSN len jeden význam – lenivý človek, darebák (SSN II): *Ideš, ti lenivec jakisik!* (Valaská Belá, o. Prievidza); *Ve čí tod nižd nemá, tod lenivec* (Kameňany, o. Revúca); *Za se ti nechce iz do školi, ti lenivec!* (Rochovce, o. Rožňava); *Leňivedz zime vilihuje na peci, leťe na sunku* (Bošáca, o. Trenčín).

Sémantická štruktúra substantíva *leňoch* je najmä v nárečiach zložitejšia. Pomenovanie *leňoch* i nárečové varianty *leňuch, lenuch* ako označenie človeka, ktorý je lenivý, je odvodené z praslovanského *lěнь (porov. vyššie) pridaním slovtvornej prípony *-och* (ako napr. *divý – divoch, slabý – slaboch* ap.): *Leňochovi sa ždicki podari, takí má šťesťá!* (Čimhová, o. Trstená); *To strach, akí je to lenoch tot tvaj zeč!* (Kameňany, o. Revúca); *Ti lenuch, ši se nehambíš!* (Rochovce, o. Rožňava); *Lenochov veru chovad nebudem* (Valaská Belá, o. Prievidza); *Darmo ce chovame, ti leňuchu!* (Studenec, o. Levoča); *Ti jeden leňuchu zhňiti, leňivi!* (Kanaš, o. Prešov). *Dze sa lenoch z darebákom dohromadi dajú* (Bošáca, o. Trenčín), tam určite budú problémy.

V južnozápadoslovenských nárečiach, najmä na Záhori, je stále živé pomenúvať homonymným podstatným menom *leňoch* 1. operadlo na lavici alebo stoličke, porov. *Aj leňochi tí uavice mívali* (Kunov, o. Senica); *Leňochi mieli hore vrch vikrajovaní* (Dúbravka, o. Bratislava); *Neopíraj sa tolko o ten leňoch, lebo tú stoličku načisto rozvrzgáš* (Kúty, o. Skalica); *lenoch* (Stará Turá, o. Nové Mesto nad Váhom), 2. vyššiu časť postele pri hlave alebo pri nohách: *leňoch* (Štefanov, Rozbehy o. Senica). Podľa Stručného etymologického slovníka slovenčiny (2015, s. 323) preniklo toto pomenovanie do slovenčiny v 20. storočí z nemeckého *Lehne* „operadlo“ odvodeného zo slovesa *lehnen* „opierať (sa)“ a pravdepodobne sa u nás druhotne zblížilo s pomenovaním *leňoch* označujúcim nerobotného, lenivého človeka. Druhý zväzok SSN zaznamenáva aj ďalší, i keď zriedkavý význam tohto slova – linajkovú podložku pod čistý papier: *Leňoch sa dávať do čistej písanki, abi riatki rouno išli* (Blažovce, o. Martin). Zo slovníkov spisovného jazyka spomenuté významy ako zastarané zaznamenáva len druhý zväzok SSJ. V KSSJ a SSSJ sa už nevyskytujú, homonymom *leňoch* sa však označuje juhoamerický pomaly sa pohybujúci nočný cicavec.

V slovenských nárečiach má lenivý človek – *leňoch*, *lenivec* – množstvo ďalších neutrálnych i viac či menej expresívnych pomenovaní, ale o *bingovoch*, *dareboch*, *drumačoch*, *gel'och*, *hniliakoch*, *hniloklátoch*, *kekedoch*, *lingároch*, *nečinoch*, *ondrichmeloch*, *povtáko*, ale i o *carhách*, *dúpach*, *gebách*, *hnilaniach*, *kladách*, *lajdách*, *luštách*, *momrniach*, *ošmerách*... až niekedy nabadúce.

LITERATÚRA

Archív nárečových textov Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV.

ĎURČIKOVÁ, Danuša: O Brezne trochu inak ... po našom, po hugánsky. Bratislava: Eko-konzult 2019. 400 s. ISBN 987-80-8079-274-9.

GÚTH, Toni: Levárčansko-slovenský, slovensko-levárčanský slovník na čítanie. Bratislava: Liečreh Gúth 2011. 368 s. ISBN 80-88932-01-07.

JANDUŠIKOVÁ, Lenka – BULÍKOVÁ, Margita: Hori zeľené, vodi studené. Papradno: Obec Papradno 2017, 248 s. ISBN 978-80-972858-5-2.

Kartotéka Slovníka slovenských nárečí Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV.

KOCÁK, Štefan: Zemplínske príslovia, porekadlá a kalendárové pranostiky. Vranov nad Topľou: Štefan Kocák 2005. 238 s. ISBN 80-969434-5-6.

KRÁLIK, Ľubor: Stručný etymologický slovník slovenčiny. Bratislava: Veda 2015. 704 s. ISBN 978-80-224-1493-7.

Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. 4., doplnené a upravené vydanie. Bratislava: Veda 2003. 985 s. ISBN 80-224-0750-X.

KURJAKOVÁ, Eva a kol.: Slovník obce Zubrohlava a okolitých plátenníckych obcí. Oravská Polhora: Združenie Babia Hora 2005. 287 s. ISBN 80-8073-318-X.

MARCIK, Milan: Malý slovník hornoipeľského nárečia. Lučenec: Dom Matice slovenskej 2007. 134 s. ISBN 987-80-7090-847-1.

ONDREJKA, Kliment – CIFRA, Štefan: Slovník stredoslovenského nárečia z Liptovských Sliachov a okolia s pôvodným hniezdovaním slov. Bratislava: Print-Servis 1998. 644 s. ISBN 80-88755-72-7.

ORLOVSKÝ, Jozef: Gemerský nárečový slovník. Martin: Osveta 1982. 424 s.

Slovník slovenského jazyka. II. L – O. Red. Štefan Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1960. 648 s.

Slovník slovenských nárečí. II. L – P (povzchádzať). Red. A. Ferenčíková – I. Ripka. Bratislava: Veda 2006. 1066 s. ISBN 80-224-0183-8.

Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. Red. A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2011. 1088 s. ISBN 978-80-224-1172-1.

Veľký rusko-slovenský slovník. II. K – O. Red. Ľ. Ďurovič. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1963. 1012 s.

ZÁTURECKÝ, Adolf Peter: Slovenské príslovia, porekadlá, úslovia a hádanky. 2. vydanie. Bratislava: Tatran 2018. 814 s. ISBN 978-80-222-0946-5.

ROZLIČNOSTI

Pracujeme v Jaguare a jazdíme na jaguári? – V minulosti sme sa s názvom luxusného automobilu *Jaguar* v slovenčine stretávali asi rovnako zriedkavo ako s autom tejto značky na našich cestách, ale od príchodu britskej automobilky Jaguar Land Rover na Slovensko frekvencia používania názvu auta i automobilky v slovenčine výrazne vzrástla. Pisateľ listu adresovaného do jazykovej poradne Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV si všimol rozličné písanie názvu automobilu a automobilky a ich skloňovanie a požiadal nás o usmernenie.

V korpuse Omnia Slovaca III Maior (18.01) sme našli doklady na 4 grafické podoby názvu automobilu, a to buď ako propria (vlastného podstatného mena) *Jaguár/Jaguar*, alebo ako apelatíva (všeobecného podstatného mena) *jaguár/jaguar*. V súvislosti s automobilkou sa ustálila len propriálna podoba *Jaguar* s krátkym *a*. Okrem pravopisu možno pozorovať variantnosť aj pri skloňovaní všetkých grafických podôb. V L sg. prípone *-i* konkuruje prípona *-e* (v *jaguari/jaguare*) a v N a v A pl. prípone *-e* konkuruje prípona *-y* (*jaguare/jaguary*).

Pohyb v jazykovej praxi spôsobený príchodom britskej automobilky na Slovensko sa odrazil aj v odlišnom spracovaní slova *jaguár* v slovenských lexikografických príručkách. V Krátkom slovníku slovenského jazyka (2003, ďalej KSSJ) sa uvádza s takýmto výkladom: *jaguár* -a mn. N a A -e m.; 1. juhoamer. mačkovitá šelma so žltou srst'ou s čiernymi škvrnami, zool. *Felis onca*; 2. auto zn. Jaguár. Apelatívne pomenovanie auta *jaguár*, ako aj proprium *Jaguár* vo výklade heslového slova majú podobu s dlhým *á*, čo odráža staršiu jazykovú prax v čase koncipovania slovníka, keď sa názov automobilu v slovenčine používal takmer výlučne v takejto adaptovanej grafickej podobe zhodnej s názvom šelmy, po ktorej je auto pomenované.

Morfologické odlišnosti zvieracieho podstatného mena *jaguár*, ktoré sa v jednotnom čísle skloňuje podľa vzoru *chlap* a v množnom čísle podľa vzoru *stroj*, a neživotného substantíva *jaguár* ako názvu auta sa vo výklade nenaznačujú. Uvedený gramatický aparát G sg. *-a*, N a A pl. *-e* zodpovedá

obom významom slova *jaguár* a prípony, ktorými sa jednotlivé významy odlišujú v D sg. (*jaguárovi/jaguáru*), A sg. (*jaguára/jaguár*) a L sg. (o *jaguárovi/jaguári*, resp. *jaguáre*), sa do morfologickej charakteristiky nezaradili.

V Slovníku súčasného slovenského jazyka (H – L, 2011, ďalej SSSJ) sa zvieracie podstatné meno *jaguár* a neživotné podstatné meno, pomenovanie automobilu *jaguár*, spracovali už ako homonymá *jaguár¹* a *jaguár²*. Apelativizovaný názov auta v SSSJ má takisto len podobu *jaguár* s dlhým *á*, ale názov značky aj automobilky ako vlastné mená sa vo výklade hesla už uvádzajú v originálnej neadaptovanej podobe s krátkym *a*: „luxusný automobil“ zn. Jaguar (podľa britskej automobilky Jaguar)⁴. Možnosť naznačiť odlišné skloňovanie homonym *jaguár¹* a *jaguár²* autori SSSJ nevyužili, gramatický aparát pri oboch homonymách sa obmedzuje na zhodné prípony (*-ra* pl. N a *-re* m.).

Ak používatelia slovenského jazyka môžu o skloňovaní neživotného podstatného mena *jaguár* získať zo slovníkov len neúplnú informáciu (chýba prípona L sg.), o skloňovaní variantnej podoby *jaguar* s krátkym *a*, ktorá sa v súčasnej jazykovej praxi takisto používa aj ako apelatívum, ale do SSSJ sa nezaradila, sa nedozvedia nič a musia sa spoľahnúť na vlastný jazykový cit.

Hlavnú príčinu kolísania pri skloňovaní podôb s odlišnou kvantitou *jaguár* a *jaguar* vidíme v odlišnom skloňovaní neživotných maskulín mužského rodu cudzieho pôvodu zakončených na *-ár* a *-ar* v slovenčine. Podľa Morfológie slovenského jazyka (1966; ďalej MSJ) sa substantíva zakončené na *-ár* ako *adresár*, *január*, *honorár* skloňujú podľa vzoru *stroj*. Tomu zodpovedá aj skloňovanie substantíva *jaguár* naznačené v príručkách, t. j. N *jaguár*, G *jaguára*, D *jaguáru*, A *jaguár*, L *jaguári*, I *jaguárom*, v množnom čísle: N *jaguáre*, G *jaguárov*, D *jaguárom*, A *jaguáre*, L *jaguároch*, I *jaguarmi*. Na druhej strane väčšina substantív zakončených na *-ar* (aj cudzieho pôvodu) sa v slovenčine skloňuje pravidelne podľa vzoru *dub* a v lokáli jednotného čísla majú pádovú príponu *-e* ako *autokar* – v *autokare*, *radar* – na *radare*, *milibar* – o *milibare*. Skloňovanie neživotného podstatného mena *jaguar* s krátkym *a* podľa vzoru *dub* sa od skloňovania podoby *jaguár* odlišuje v L sg. (v *jaguári*/v *jaguare*) a v N a A pl. (*jaguáre/jaguary*).

S prihliadnutím na súčasnú jazykovú prax pomenovanie automobilky *Jaguar* odporúčame používať v podobe s krátkym *a*. Pri skloňovaní názvu automobilky možno na základe jazykovej praxe v lokáli jednotného čísla akceptovať dvojtvar, teda pádové zakončenie podľa vzoru *dub*, ktoré má oporu v slovenskej morfológii, napr. *riaditeľ dizajnu v Jaguare; záujem o prácu v Jaguare je obrovský*, ale aj podľa vzoru *stroj*, t. j. v *Jaguari vyrobili vyššie platy; prví stredoškólači sa začali pripravovať na prácu v Jaguari*. Druhý variant je takisto živý v jazykovej praxi a odráža sa v ňom vplyv skloňovania podoby názvu *Jaguár* podľa staršieho úzu.

Podobne odporúčame postupovať pri písaní a skloňovaní názvu značky automobilu *Jaguar* s dvojtvarmi nielen v lokáli jednotného čísla (*prevodovka v Jaguare; testovacie figuríny v Jaguare XF* aj *zadné sedadlá v Jaguari sú vyrobené presne na mieru; fajčiť hrubé cigary a vozit' sa na Jaguari*), ale aj v nominatíve a v akuzatíve množného čísla (N pl. *budúce Jaguary a Mercedesy sa automaticky vyhnú dieram na ceste* aj *Jaguare a Land Roveru už len z hliníka*; A pl. *predávame Jaguary a Mercedesy* aj [Giles Taylor] *navrhoval Jaguare, ale aj modely značky Rolls-Royce*).

Zovšeobecnené (apelativizované) pomenovanie britského automobilu, ktoré sa najmä v hovorovom prejave používa všeobecne na pomenovanie určitého typu luxusného auta, sa podľa Pravidiel slovenského pravopisu (2013) píše s malým začiatočným písmenom. Popri staršej podobe *jaguár* sa novšie používa aj apelatívum *jaguar* s krátkym *a*. Pri podobe *jaguár* odporúčame dodržiavať zaužívané skloňovanie podľa vzoru *stroj*, kým pri podobe *jaguar* možno uplatniť varianty L sg. v *jaguare/v jaguari* a v N a A pl. *jaguary/jaguare*.

Katarína Kálmánová

Skracovanie názvov dní

Do jazykovej poradne dostávame aj otázky, ktorými si používatelia ovejú staršie poradňové odporúčania adresované komusi inému. Sme tak nútení zamýšľať sa nad úvahami a závermi kolegov spreď niekoľkých rokov

i desaťročí a pokúsiť sa vidieť a riešiť známy problém nanovo alebo sa pokúsiť starší platný záver lepšie vysvetliť.

Jeden z takýchto podnetov sa týkal skracovania názvov dní. Z listu vyberáme: „Tesco vo svojom letáku skracuje *piatok* nie na *pia*, lež iba na *pi*. Na otázku, prečo delia zložku *ia*, ktorá sa podľa PSP nerozdeľuje, reagovali takto: ‚*V jazykovej poradni nám vyslovene povedali, že na skracovanie názvov dní v týždni nie sú striktné dané pravidlá, a teda že sa môžu skracovať podľa vlastného uváženia.*‘ Akosi sa mi to nezdá, mám z toho pocit, že sa pýtali všeobecne na skracovanie názvov dní a nie konkrétne na prípustnosť skrátenia slova *piatok* zmenou dvojhĺasky *ia* na *i*. Alebo sa mýlim?“

V poradni sme skutočne pred pár rokmi odpovedali, že na skracovanie názvov dní v týždni nie sú striktné pravidlá, a možnosť skracovať slovo *piatok* v podobe *Pi*, *pi* sa opierala aj o názor Ladislava Dvonča, ktorý sa tejto téme venoval v Kultúre slova v r. 1993 (pozri Ladislav Dvonč: *Skratky pomenovaní dní*, s. 307 – 309). Vo svojom článku upozorňuje na tri spôsoby skracovania názvov dní, v tom čase rozšírené. Medzi nimi aj na spôsob, keď sa uvádza iniciálové písmeno pomenovania dňa a druhé za ním nasledujúce písmeno (*Po*, *Ut*, *St...* *Pi* atď.). Takéto skracovanie vníma ako tendenciu skracovať „dôsledne dvojpísmenkovo“ a „mechanicky“ a napriek dvojhĺaske *ia* v slove *piatok* tvoriacej jednu hlásku konštatuje, že ho „možno akceptovať“ (porov. tamže, s. 309). Ďalej však už L. Dvonč svoju akceptáciu nerozvíja ani ju nestavia do protikladu hláska – písmeno, ako autor listu adresovaného poradni.

Dnes pri skracovaní názvov dní v týždni pozorujeme ešte viac spôsobov, ako ich zachytil L. Dvonč. Napríklad: *P*, *Po*, *PO*, *pon.*, *Pon.*, *pond.*, pri označení *piatok* sú to napríklad skratky a skrátené slová: *P*, *Pi*, *PI*, *pi*, *Pia*, *pia*, *piat.*, ale môžeme vidieť názvy dní v týždni vypísané aj v plnom znení (*Pondelok*, *Utorok*, *Streda* atď.). Takisto nachádzame texty, v ktorých sa neuplatňuje striktné jeden spôsob skracovania a kombinuje sa uvádzanie prvej alebo prvých dvoch slabík v skratke a rozmanito s interpunkciou i bez nej (*Pon/Pond.*, *Utor/Utor.*, *Stre/Stred.* atď.).

Pri našom rozmýšľaní treba azda skôr ako o jednom a najvhodnejšom spôsobe vychádzať z faktu, že skratka je zmysluplná vtedy, keď je zrozumiteľná, teda keď prijímateľ, čitateľ vie skrátené slovo ľahko identifikovať. Pri všetkých zachytených skratkách názvov dní treba povedať, že akákoľvek

ich skrátaná podoba je zrozumiteľná iba vzhľadom na kontext. Musíme vedieť, že „sa hovorí“ o týždni, o nejakom týždennom harmonograme, pretože inak tieto skratky, nech sú v akejkoľvek podobe, bez kontextu samy osebe zrozumiteľné nie sú – *PO, NE, S, Š, Stred., Str.* atď. môže znamenať čokoľvek. Práve to poznatkové „okolie“ umožňuje porozumieť, že ide o *piatok*, či už je slovo skrátané ako *Pi*, alebo *Pia*, alebo *Piat*. Druhá vec je, že dnešné spôsoby skracovania názvov dní v písomnom prejave sú motivované rôznymi potrebami a možnosťami úpravy tlačeneho textu, pretože skratky dní sa používajú väčšinou v podobe typizovanej tlače – tabuliek či stĺpcovo zarovnaných stručných textov so základnými číselnými údajmi (otváracie, pracovné hodiny počas týždňa, kalendáre, školské rozvrhy hodín, jedálne lístky a pod.). Pod vplyvom tejto „grafickej“ normy sa v istom období vytvorila aj norma skracovania – graficky najefektívnejšie sa stalo tvorenie skratky prvými dvoma začiatocnými písmenami (*Po, Ut, St, Št, Pi, So, Ne*). Ide teda o technický či mechanický prístup, ako o ňom uvažoval aj L. Dvonč. Otázne je, či musí byť táto „jednotná“, mechanická, technicko-grafická dvojpísmenková norma (keď *Po, Ut*, potom aj *Pi*) na tej istej úrovni akceptácie ako hláskový charakter jazyka, v ktorom môže byť jedna hláska zapísaná dvoma písmenami, pričom pravopisné pravidlá neumožňujú jej delenie, ako je to v slove *piatok* s dvojhláskou *ia*. Všetci sme sa predsa učili, že dvojhláska sa nerozdeľuje. Tento rozpor sa potom ťažko vysvetľuje najmä v školskej praxi (písmeno vs. hláska), a ako vidíme, majú s tým problém aj neškolo-povinní. Efektívne je nielen postupovať jednotne a mechanicky, ale aj nekomplikovať evidentné, v tomto prípade teda zachovať dvojhlásku vcelku. Takže dochádzame k záveru, že ak by sa nás dnes niekto pýtal, ako skracovať slovo *piatok*, odporúčali by sme uprednostniť – ak už niekto potrebuje odporúčanie – skracovanie s dvojhláskou *ia*, teda *pia, Pia*. Aj napriek vžitej dvojpísmenkivosti celej paradigmy skracovania dní v týždni. Aký zdanlivo banálny problém, a koľko stránok má...

Ingrid Hrubaničová

SPRÁVY A POSUDKY

Medailón pre Miloša

Je až fascinujúce, ako veľmi nás vedia prekvapiť práve tie udalosti, deje a stavy, ktoré sú nevyhnutné a nanajvýš prediktabilné: na sklonku júna od nás ako päťdesiatnik nečakane odišiel náš vzácny kolega a priateľ, dialektológ a príležitostný sociolingvista PaedDr. Miloslav Smatana, CSc., aby hneď na druhý deň prekročil brány Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, svojho dlhoročného pracoviska, ako čerstvý šesťdesiatnik.

Veru je to tak, hoci aj ja, jeho viacročný „sú-sed“, som si to musel overiť z niekoľkých nezávislých zdrojov, kým som tomu uveril: Miloslav Smatana sa narodil 25. 6. 1959 v Žiline. Svoje detstvo a „junošество“ prežil v Rajci, pričom tam štyri roky pôsobil na miestnom gymnáziu (ako usilovný študent) a v hudobnej skupine Junior (ako univerzálny talent).

V rokoch 1978 – 1983 vyštudoval na Pedagogickej fakulte v Nitre (v našich kruhoch trochu exotickú) kombináciu slovenský jazyk – hudobná výchova, a to s takou vervou, že si vyslúžil rovno akademický titul PaedDr. Tu s kolegami založil študentské divadlo *Divá hus* (DIVAdlo HUMoru a Sa-tiry), pre ktoré písal texty a skladal hudbu. Aj vďaka nemu sa toto divadlo niekoľkokrát stalo víťazom súťaže Akademický Prešov a oslávilo mnoho ďalších úspechov, ktorými sa prebojovalo aj do *Encyklopédie dramatických umení Slovenska* (Zväzok 1, A – L. Bratislava: Veda 1989. 696 s. ISBN 80-224-0000-9 – heslo „Divadielko Divá hus“, s. 286).

Čo sa stalo počas jeho prezenčnej vojskej služby, sa nám (zatiaľ) zistiť nepodarilo. Môžeme sa len domnievať, že M. Smatanovi na nej zrejme veľmi do spevu a komédií nebolo, keďže hneď po jej ukončení – naozaj by bolo ťažké vyjadriť to iným slovom – zakotvil v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra a tomuto bezpečnému prístavisku zostal verný až dodnes. Tu aj v roku 1996 doslova na poslednú chvíľu stihol získať vedeckú hodnosť CSc., a to obhájením kandidátskej dizertačnej práce s názvom *Jazyková situácia v Rajci*.

Pohľad do databázy publikačnej činnosti nám prezrádza, že v centre jeho záujmu nepochybne stojí jazyk rodného Rajca a okolia, pričom sa neobmedzoval iba na jeho skúmanie (o čom svedčia napríklad články a štúdie *Z hlások slovia rajeckého nárečia /sociolingvistický pohľad/* /1994/, *Pohľad na súčasnú jazykovú situáciu v Rajci* /1995/, *Nárečie vo Fačkove* /1999/, *Nárečie v Rajeckej Lesnej* /2000/, *Z mikrotoponymie Rajca a rajeckého chotára* /2003/, *Niekoľko paralel medzi turčianskym a rajeckým nárečím* /2010/, ako aj výbery z pripravovaného *Rajeckého nárečového slovníka* publikované na pokračovanie), ale zaoberal sa aj skúmaním tohto skúmania, t. j. históriou výskumu uvedených nárečí (*Nárečie Rajca očami Pastrnkovho Študovania slovenčiny* /1994/, *Vážneho matičná akcia* /1995/, *Nárečie Rajca v Atlase slovenského jazyka* /1995/, *Ďalšie zdroje získavania jazykového materiálu o rajeckom nárečí* /1997/, *O najnovších výskumoch nárečia v Rajci a v Rajeckej doline* /1998/, *Z histórie výskumu nárečia Rajeckej doliny* /1999/). V skorších rokoch si občas „zakoketoval“ aj s témami, ktoré sú mimo tradičnej dialektológie (*O názve jedného užitočného predmetu* /1986/, *Nárečie v jazykovom prejave Radošinského naivného divadla* /1987/, *Využívanie nárečí v slovenskej umeleckej literatúre* /1988/ a pod.), veľmi rýchlo sa však vyprofiloval ako rýdži „nárečiar“, pričom svoj záber bol kvôli (alebo vďaka?) autorskej účasti na *Slovníku slovenských nárečí* nútený postupne rozšíriť aj na iné oblasti Slovenska (čo dokazuje množstvo jeho článkov v Kultúre slova v rubrike *Zo studnice rodnej reči*, tematicky opisujúcich celoslovenskú nárečovú lexiku, a v posledných rokoch aj viacero popularizačných príspevkov v internetových elektronických médiách). Je spoluzostavovateľom knižných výberov *Zo studnice rodnej reči 1 a 2* (2005, 2014) a spoluautorom i spoluzostavovateľom reprezentatívnej čítanky nárečových textov *Rozpamätávanie. Prvá svetová vojna jazykom prastarých otcov a materi* (2015).

Miloslava Smatanu možno bez pochlebovania označiť za kmeňového pracovníka dialektologického oddelenia JÚLŠ SAV. V rokoch 1985 – 1994 vykonal niekoľko väčších nárečových výskumov (najmä v oblasti Rajeckej doliny). Významne sa podieľal na tvorbe 5. zväzku *Celokarpatského dialektologického atlasu* vydaného na Slovensku (1997) a autorsky zasiahol aj do 8. zväzku lexikálno-slovotvornej série *Slovanského jazykového atlasu* (2003). Od 2. zväzku je spoluautorom *Slovníka slovenských nárečí* a od roku

2006 aj vedúcim tohto dôležitého projektu. Je naslovovzatým odborníkom na hornotrenčianske nárečia, čo sa zatiaľ hádam najvýraznejšie prejavilo v jazykovedných kapitolách v mohutnej kolektívnej monografii *Rajecká dolina* (2018), ktoré do nej pripravil. Ako konzultant spolupracuje aj na príprave Slovníka súčasného slovenského jazyka a odvádza tiež kopu „neviditeľnej roboty“ v odbornej sfére či pri popularizácii jazykovedy a Jazykovedného ústavu. Popritom pripravuje vydanie svojej podstatne prepracovanej a doplnenej kandidátskej práce a výhľadovo od neho očakávame aj knižnú publikáciu *Rajecký nárečový slovník*.

Druhou stranou mince (v tom najlepšom ponímaní) nášho jubilanta je Miloš Smatana – nanajvýš nesebecký a ústretový kolega, priateľ a „spoluväzeň“ lexikografických galejí vždy plnými priehrštiami rozdávajúcí pomoc, podporu a pozitívnu energiu, auctoritas maxima na kartové a iné spoločenské hry, dobrovoľný gitarista a zabávač, milovník prírody a jej poznávania na lyžiach (v zime) i na bicykli (kedykoľvek okrem zimy).

Milý Miloš! Dovoľ mi, aby som Ti (trúfam si povedať) v mene všetkých pracovníkov nášho ústavu i iných slovakistických pracovísk, ktorí majú tú česť Ťa poznať, zaželel do ďalšej fázy Tvojho života veľa vedeckej a tvorivej invencie, ešte viac zdravia a fyzickej i duševnej energie a úplne najviac elánu, dobrej nálady a životného optimizmu. Živio!

Martin Chochol

Veda a umenie bez bariér

Možnosť predstaviť výsledky vlastných výskumov či teoretické koncepcie a získať pritom erudovanú spätnú väzbu, ako aj nájsť inšpiráciu na ďalšie vedecké alebo umelecké smerovanie je významnou príležitosťou pre každého vysokoškolského pedagóga a vedeckého pracovníka pôsobiaceho v akademickom prostredí. Túto príležitosť aktívne využilo 36 účastníkov odborne zameraného stretnutia, ktoré sa uskutočnilo 6. – 8. marca 2019 na pôde Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach (ďalej FF UPJŠ).

Vedecko-umelecké sympóziu *Veda a umenie bez bariér* bolo organizované v rámci projektu KEGA č. 008UPJŠ-4/2017 *Veda bez bariér (Interdisciplinárne inšpirácie súčasnej literárnej vedy a jazykovedy v edukačnej praxi na VŠ)* ako jeden z naplánovaných projektových zámerov. Na príprave sympózia sa v spolupráci s košickou pobočkou Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri JÚLŠ SAV organizačne podieľali Iveta Bónová a Lucia Jasinská z Katedry slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie FF UPJŠ. Organizáciu umeleckej zložky sympózia zabezpečila Ivica Hajdučeková v spolupráci so Školou úžitkového výtvarníctva v Košiciach.

Úvodné slovo na sympóziu patrilo Jánovi Gbúrovi, prorektorovi UPJŠ a zároveň vedúcemu projektu, ktorý objasnil jeho ciele a zameranie. Účastníkov podujatia v Historickej aule FF UPJŠ privítala aj dekanka fakulty Oľga Orosová, samotné podujatie slávnostne otvorila zástupkyňa predstaveného projektu Ivica Hajdučeková.

Počas troch vedecky, odborne aj umelecky nasýtených dní boli predstavené výskumy z okruhu slovakistiky v interdisciplinárnych súvislostiach, v priebehu prvých dvoch rokovacích dní sa viacerí prednášajúci zamerali na skúmanie jazyka. Otázkam a výzvam súčasnej spisovnej slovenčiny – jednotlivo so zacielením na zvukové, lexikálne či morfológické javy – sa vo svojich plenárnych príspevkoch venovali jazykovedci z viacerých slovakistických pracovísk. Slavomír Ondrejovič (Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV; ďalej JÚLŠ SAV) upriamil pozornosť na aktuálnu rečovú prax vo vzťahu (či v protirečení) k doteraz platnej ortoepickej norme, Miloslava Sokolová predstavila návrh modifikovaného konjugačného systému a Daniela Slančová (Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove; ďalej FF PU) v spoluautorstve s Teréziou Kovalik Slančovou (Fakulta športu PU v Prešove) prezentovala výsledky výskumu lexiky v športovom komunikačnom registri trénerov volejbalu. Pavol Odaloš (Filozofická fakulta Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici; ďalej FF UMB) sa v interdisciplinárnom rámci v prepojení na košickú modernu venoval problematike vlastných mien obrazov. O význame a stave slovakistiky na zahraničných univerzitách informovala Jana Pekarovičová (Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave). Dopoludňajší program prvého rokovacieho dňa ukončil Vladimír Patráš (FF UMB) predstavením podstaty pripravovaného revidovaného študijného odboru filológia s jeho možnými interdisciplinárnymi presahmi.

Viacere lingvistky – Mária Šimková a Katarína Gajdošová z JÚEŠ SAV, Iveta Bónová a Lucia Jasinská z FF UPJŠ – predostreli výsledky svojho bádania založené na korpusových výskumoch, pričom v previazanosti na praktické využitie v nich mapovali stav synchronného jazyka. Zvukovej roviny sa na segmentálnej a suprasegmentálnej roviny vo svojich príspevkoch venovali aj Renáta Gregová a Lena Ivančová (FF UPJŠ). Lexikálny výskum na synchronnej aj diachronnej osi priblížili Lujza Urbancová (FF UMB) a Marianna Sedláková (FF UPJŠ).

V tematicky literárne a médiologicky ladených príspevkoch boli prednesené výsledky literárnovedných výskumov, v rámci ktorých sa referujúci popri univerzálnejších témach – aj v súvislosti s nosnou líniou projektu – zamerali na ženy „v zrkadle“ literárnej vedy a médiológie.

K literárnoteoretickým patrilo príspevok Miloša Zelenku (Filozofická fakulta Masarykovej univerzity v Brne), ktorý uvažoval o postavení verzológie medzi filológiou a ideológiou, a Jany Kuzmíkovej (Ústav slovenskej literatúry SAV; ďalej ÚSL SAV), ktorá sa zaoberala vzťahom estetiky a kognitívnej literárnej vedy v slovakistike. Anna Zelenková (Slovanský ústav Akadémie vied Českej republiky) sa vo svojom vstupe venovala najnovšiemu výskumnému objavu, wollmanovskému moravskému zberu ľudovej prózy. O význame umenia v semióze kultúry referoval Lukáš Šutor (FF UPJŠ).

Príspevky Mariána Milčáka a Aleny Oravcovej (FF UPJŠ) priniesli poznatky z oblasti literárneho výskumu venovaného poézii. Potrebu interdisciplinárneho prístupu vo vyučovaní svetovej literatúry vo svojom príspevku zdôraznila Anna Valcerová (FF PU) a problematikou prekladu básnickej tvorby sa zaoberal Marián Andričík (FF UPJŠ).

Prozaickej tvorbe sa venovali doktorandky z hosťujúceho pracoviska Andrea Fedorková, Patrícia Havrila, Ivana Kovalíková a Patrícia Papcunová. Poetiku súčasnej literárnej tvorby ženských autoriek priblížila Marta Součková (FF PU). Ženská tematika bola prítomná aj v príspevku orientovanom na hrdinky v slovenskej literatúre v zahraničí, ktorý predniesol Patrik Šenkár (Pedagogická fakulta Univerzity J. Selyeho v Komárne).

Médiologicky zamerané podnety odznali vo vystúpeniach troch referujúcich: Juraj Rusnák (FF PU) sa venoval formátu celebrity, Gabriela Homofová (FF UPJŠ) predstavila významné ženy košického televízneho štúdia a Igor Michalčík (FF UPJŠ) sa zaoberal ženskými interpretkami v rozhlasovej hre.

Charakteristiku obdobia literárneho realizmu v domácom prostredí cez analýzu diel konkrétneho autora, resp. autorky, vo svojich príspevkoch spracovali Dana Hučková (ÚSL SAV) a Lívia Barnišinová (FF UPJŠ). V záverečnom referáte podujatia Ivica Hajdučeková predstavila výsledky výskumu časopisu Živena v poprevratovom období Československej republiky s dôrazom na rozširovanie obzoru ženských čitateľiek.

Špecifický bol druhý deň sympózia, ktorý bol symbolickým pristavením pri významnom životnom jubileu slovenského jazykovedca Dr. h. c. prof. PhDr. Jána Sabola, DrSc. Po pozdravoch jubilantovi od dekanke fakulty, ako aj od iných účastníkov podujatia a zástupcov jednotlivých inštitúcií, s ktorými jubilant spolupracoval, prebiehalo prednáškové plénum, na ktorom predstavili svoje dlhodobé výskumy na poli lingvistiky domáci aj zahraniční prednášajúci. V úvode oslávenec predniesol svoje úvahy o semiotických väzbách metafory a metonymie, po teoreticko-metodologicky koncipovanom referáte vystúpili dvaja dlhoroční spolupracovníci J. Sabola a členovia komisie pre fonetiku a fonológiu slovanských jazykov pri Medzinárodnom komitáte slavistov: Irena Sawicka (Instytut Slawistyki PAN vo Varšave) referovala o mechanizmoch konvergencie v podmienkach multilingvizmu a Damir Horga (FF Univerzity v Záhrebe) analyzoval a kontextovo charakterizoval atribúty reči v elektronickom mediálnom prostredí súčasnosti. Slávnostný charakter dňa bol v priestoroch univerzitnej kaviarne Minerva podčiarknutý vernisážou výstavy Literatúra cez objektív, na ktorej študenti Školy úžitkového výtvarníctva v Košiciach pod vedením svojich pedagogičiek prezentovali digitálne spracované návrhy k umeleckým dielam z obdobia slovenského realizmu.

V priebehu troch dní sa programom vedecko-umeleckého podujatia naplnil očakávaný zámer jednej z plánovaných projektových aktivít. Výstupom zo sympózia bude zborník abstraktov, v ktorých sa predstavia ciele, metódy a kľúčové výsledky výskumov, aby sa aj širšia odborná verejnosť mohla oboznámiť s obsahovou náplňou podujatia. Za organizačný tím vyjadrujeme potešenie z podnetného stretnutia plného vedeckých osobností, odborných diskusií, umeleckých zážitkov, ale aj ľudsky príjemných okamihov.

Iveta Bónová – Lucia Jasinská

SPYTOVALI STE SA

Zvukovoizolačný. – V jazykovej poradni JÚLŠ SAV sa pisateľ informoval, či môže použiť prídavné meno *zvukovoizolačný*, ktoré nenašiel spracované v Slovníku slovenského jazyka ani v Krátkom slovníku slovenského jazyka, alebo akým spôsobom má danú vlastnosť zapísať.

V menovaných slovníkoch sa prídavné meno *zvukovoizolačný* nenachádza, no zachytáva ho Ortograficko-gramatický slovník (pracovná verzia diela) prístupný na webovej stránke nášho ústavu lex.juls.savba.sk (okrem toho sa použilo aj v 3. zväzku Slovníka súčasného slovenského jazyka /2015/ pri hesle *medzibytový* v spojení *zvukovoizolačná medzibytová priečka*). Otázka opytujúceho však bola pochopiteľná, pretože na vyjadrenie vlastnosti niečoho, čo tlmí zvuk (hluk), resp. zabraňuje jeho prenikaniu, v praxi sa používa viacero spôsobov (overili sme si to v Slovenskom národnom korpuse Omnia Slovaca III Maior /18.01/ vyhľadávaním pomocou nástroja Sketch engine; ďalej len korpus): 1. spojenie príslovky a prídavného mena *zvukovo izolačný*; 2. zložené prídavné meno *zvukovoizolačný* (aj v podobe *zvukoizolačný*); 3. zložené prídavné meno so spojovníkom *zvukovo-izolačný*. Posledný uvedený spôsob zápisu – *zvukovo-izolačný* – nie je správny, pri použití spojovníka by išlo o dve rovnocenné zložky *zvukový* a *izolačný*, čo nezodpovedá danému významu.

Vráťme sa však k podobe, ktorá bola predmetom otázky v poradni: zložené prídavné meno *zvukovoizolačný* je správne, utvorené bolo zo slovného spojenia *zvuková izolácia* pomocou spájacej morfémy *-o-*, t. j. jednotlivé zložky sú v podrad'ovacom vzťahu (adjektívum *zvukový* bližšie určuje substantívum *izolácia*). V korpuse sa nachádza 1368-krát, najčastejšie v spojení so slovami *vlastnosť*, *schopnosť*, *materiál*, napr. *Drevo má výborné tepelnoizolačné i zvukovoizolačné vlastnosti.* – *Vápenno-pieskové tehly vynikajú predovšetkým svojimi zvukovoizolačnými schopnosťami.* – *V súčasnosti sa ako zvukovoizolačné materiály používajú výrobky z minerálnych vlákien...* V Krátkom slovníku slovenského jazyka (2003) nájdeme aj ďalšie takto utvorené slovo s rovnakou druhou časťou – *tepelnoizolačný* zo spojenia *teplná izolácia*.

Pre úplnosť treba dodať, že podobný význam ako prídavné meno *zvukovoizolačný* má aj odborný výraz *nepriezvučný*, ktorý sa uvádza v posledných vydaniach Pravidiel slovenského pravopisu (2000) aj Krátkeho slovníka slovenského jazyka (2003), ako aj v 3. zv. Slovníka súčasného slovenského jazyka M – N (2015) s výkladom „neprepúšťajúci zvuk; zvukovo izolovaný“.

Na záver doplníme, že na vyjadrenie významu „tlmiaci zvuk (hluk) alebo zabráňujúci jeho šíreniu; vzťahujúci sa na zvukovú izoláciu“ je z jazykového hľadiska správne aj spojenie príslovky a prídavného mena *zvukovoizolačný*, no pred dvojslovným vyjadrením odporúčame uprednostniť jednoslovnú podobu *zvukovoizolačný*, ktorá má už dnes vlastnosť termínu v oblasti stavebníctva.

Iveta Vančová

Odpeňovačka. – V jazykovej poradni sa neraz zaoberáme vhodnosťou pomenovania rozličných pracovných nástrojov. Nedávno sa na nás obrátila pracovníčka pripravujúca sprievodný list ku kuchynskej pomôcke, ktorou sa pri varení z povrchu tekutiny zberá pena. V českej verzii textu je výraz *penovačka*, ktorý jej celkom nevyhovuje a chcela by ho nahradiť.

Kuchynský nástroj vyrobený z nehrdzavejúcej ocele alebo z plastu v tvare okrúhlej, prípadne lopatkovitej plochejšej naberačky s otvormi je určený nielen na zbieranie peny z povrchu pri varení (napr. mäsového vývaru, cukrového sirupu), ale aj na vyberanie pokrmu (cestovín, zeleniny, mäsa a pod.) z horúcej vody či oleja. Na tento účel slúžia okrúhle alebo pozdĺžne otvory, ktorými vyteká prebytočná tekutina.

Vo Veľkom obrazovom tematickom slovníku česko-slovensko-anglicko-nemeckom (Columbus Praha a Tímy Bratislava, 1999, v českom preklade) sa pri českom názve *odpeňovačka* uvádza viacslovný slovenský ekvivalent *zberačka s otvormi*, no v textoch na internete v ponukách obchodov sa táto pomôcka bežne označuje viacerými jednoslovnými názvami, ktoré dávajú do popredia jej funkciu zbaviť jedlo peny vytvorenej pri jeho príprave – *odpenovačka*, *odpeňovačka*, *penovačka* i *peňovačka*, napr. *vysoko leštená*

odpeňovačka, odpenovačka s otvormi na zbieranie tuku z tekutiny, špirálová penovačka, drôtená peňovačka. Motivujúcim slovom všetkých je slovo *pena*. Pozrime sa na jednotlivé názvy bližšie.

Príponou *-ačka* sa tvoria okrem iného názvy strojov, nástrojov, vecí odvodením od sloviac vyjadrujúcich príslušnú činnosť, napr. *mlátiť – mlátačka, rezať – rezačka, nabíjať – nabíjačka, kopírovať – kopírovačka, húkať – húkačka*; z kuchynských pomôcok napr. *naberačka* „pomôcka na naberať tekutých jedál“, *obracačka* „lopatka na obracanie jedál pri ich príprave“. Slová *penovačka, peňovačka* by predpokladali základové sloveso *penovať*, resp. *peňovať*, ktoré v našom jazyku nie sú. Činnosť, ktorou sa odstraňuje pena, sa nazýva *odpeňovanie*, čo je dejové podstatné meno odvodené od nedokonavého slovesa *odpeňovať* (to od dokonavého slovesa *odpeniť*) s predponou *od-*, ktorá ma aj význam „zbaviť toho, čo pomenúva motivujúce slovo, napr. *odblaniť, odkôstkovať, odvodniť, odnárodniť*. V oboch týchto slovesách je mäkké *ň*, preto aj v názve kuchynského nástroja určeného na odstraňovanie peny z jedál treba zachovať mäkkosť – *odpeňovačka*.

V tejto súvislosti možno doplniť, že v rovnakom význame sa v slovenských nárečiach (porov. Ondrejková, Kultúra slova, 1998, č. 5, s. 301), ale podľa dokladov na internete aj v oblasti obchodu používa slovo *šumovačka* odvodené od nárečového slova *šuma* vo význame „pena“.

Celkom na záver dodávame, že v slovenčine jestvuje aj podstatné meno mužského rodu *odpeňovač*, ktorým sa pomenúva prostriedok na zabránenie vzniku peny alebo na jej odstránenie v nádržiach na špinavú vodu vo vodných vysávačoch, vírivkách, v bazénoch a pod.

Silvia Duchková

Z NOVÝCH VÝRAZOV

Z rukopisu pripravovaného Slovníka súčasného slovenského jazyka (58)

perla -ly *perál/periel* ž. <román.> **1.** ▶ tvrdé guľovité lesklé teliesko vznikajúce vnútri perlorodky po vniknutí drobného cudzorodého predmetu do jej vnútra prirodzene al. ľudským zásahom (vložením cudzieho telesa do schránky ustrice, najčastejšie zrnka piesku), využívané najmä na výrobu šperkov: *krásne perly; morské, riečne, sladkovodné perly; falošné, nepravé perly; náhrdelník, náramok z pravých perál; prsteň s veľkou bielou perlou; prírodné, umelo pestované, kultivované perly; lovci perál; obchod s perlami; koruna zo zlata zdobená perlami a drahými kameňmi; čierne perly sú mimoriadne cenné a drahé; extrakt, prášok z perál sa využíva v kozmetike; Ako drahocennú perlu som hlboko v sebe chránil svoj sladký a lživý sebaklam.* [J. Lenčo]

2. ▶ umelá, chemicky vyrobená guľôčka zo skla s prímiesou perlete al. z plastu potiahnutá perleťovou farbou: *sklenené voskované perly; akrylové perly; mestečko je známe výrobou umelých perál*

3. ▶ čo vzhľadom, tvarom, leskom pripomína perly: *perly do kúpeľa; parfumované, vonné perly do prania* prostriedok v podobe guľôčok používaný pri praní, zabezpečujúci dlhotrvajúcu vôňu opranej bielizne; *tónovacie pleťové perly* líčidlo v tvare malých guľôčok dodávajúce pleti farbu a žiarivý vzhľad; pren. *perly ruženca* a) zrnká b) jednotlivé zdravasy

4. cukrár. ▶ cukrová dekorácia v tvare drobných guľôčok určená na zdobenie tort, zákuskov a pod.: *farebné cukrové perly; jedlé perly zo želatíny; svadobná torta ozdobená striebornými perlami*

5. i poet. ▶ malé súdržné množstvo kvapaliny, kvapka: *perly rosy; perly potu; z očí sa jej kotúľali perly slzy* □ *jaskynné perly* guľovité al. hrudkovité útvary vznikajúce v podzemných jazierkach niektorých jaskýň

Text vznikol v rámci grantovej úlohy VEGA č. 2/0017/17 Slovník súčasného slovenského jazyka – 6. etapa (Koncipovanie a redigovanie slovníkových hesiel a s tým spojený lexikologicko-lexikografický výskum).

6. iba pl. *perly* polov. ▶ drobné biele výrastky na paroží jeleňovitých: *slabé, riedke perly; na parohu sú ryhy a perly*

7. kniž. (i medzi kým, medzi čím) ▶ osoba al. vec mimoriadne vynikajúca niečím: *p. inteligencie; bola perlou medzi učiteľkami; komplex tvorí architektonickú perlu; Benátky sú perlou medzi talianskymi mestami; ruženec je vzácna p. meditatívnej modlitby; Dominikánska republika je jednou z periel Karibského mora; slamové víno je skutočnou perlou; Zničený bol najmä jeruzalemský chrám, duchovná perla židovstva.* [L. Ťažký] □ vin., potrav. *čabianska perla* sorta viniča a hrozna; víno z tohto hrozna

8. expr. i iron. ▶ absurdný, naivný al. vzhľadom na situáciu inak neadekvátne výroky vyvolávajúci smiech: *najväčšie perly moderátorov, celebrit; perly zo školských lavíc; takéto perly vypúšťali poslanci z úst; Po sebe hádžu filozofickými perlami typu: – Sme nešťastní, lebo nežijeme s ideálmi, ale so skutočnými ľuďmi.* [Sme 1998]

▣ fraz. *zuby ako perly* pekné, biele zuby; *čo slovo, to perla* o neuváženom prejave, vyznievajúcim smiešne; bibl. *hádzat' perly sviniam* dávať niečo cenné tomu, kto si to nevie vážiť, oceniť; *perly ducha/múdrosti* hodnotné, cenné myšlienky, vyjadrenia, texty

▣ zdrob. k 1 ↗ **perlička**¹

Perla -ly *Periel* ž. <román.> ▶ ženské rodné (krstné) meno ▣ zdrob. **Perlička** -ky -čiek

perlavý -vá -vé príd. zool. ▶ (v názvoch niektorých zvierat) majúci drobné biele škvrnky, bodky na perí, srsti: *kalužiak perlavý* *Tringa ochropus* vták s tenkým dlhým zobákom žijúci v okolí plytkých a bahnistých vôd; *orešnica perlavá* *Nucifraga caryocatactes* väčší vták tmavohnedej farby, s bielymi kvapkovitými škvrnami, živiaci sa semenami ihličnatých stromov a orechami; *sysel perlavý* *Spermophilus suslicus* hlodavec tmavohnedej farby s bielymi škvrnami na chrbte a krátkym tenkým chvostom

perleť -te ž. <román.> 1. ▶ vnútorná hladká lesklá vrstva lastúry hrajúca dúhovými farbami, používaná na výrobu ozdobných predmetov: *prírodná p.; náušnice, gombíky z pravej perlete; šperky z perlete a koralu; náhrdelník s perleťou; nábytok vykladaný perleťou*

2. zried. ▶ organicko-anorganický materiál, ktorý vytvárajú mäkké lastúrniky vnútri svojich schránok a z ktorého vzniká perla; syn. perlovina: *perla vzniká z perlete; zrníčko sa obalí jemnou perleťou; obrannou reakciou perlorod-*

ky je vylučovanie perlete; [...] cena perál sa určuje podľa veľkosti v milimetroch, no dôležitý je aj lesk a hrúbka perlete. [Sme 2003]; pren. A iste aj naše vnútro by potrebovalo perleť na zahojenie rán. [KN 2002]

3. ▶ látka dodávajúca niečomu jemný lesk; farba s jemným matným leskom: *očné tiene, lak na nechty s perleťou, bez perlete; naniest' na marcipánové kvety trocha práškovej perlete; športový model auta vo farbe bielej perlete*

perleťovo prísl. ▶ dúhovým leskom pripomínajúc perleť, vnútornú vrstvu lastúry; majúc jemný matný lesk: *p. sa lesknúť, trblietať*

perleťovobiely -la -le príd. ▶ majúci bielu farbu s jemným perleťovým leskom: *perleťovobiele zuby; očné tiene perleťovobielej farby; nevesta v perleťovobielych šatách; notebook v perleťovobielym vyhotovení*

perleťovočierny -na -ne príd. ▶ majúci čiernu farbu s jemným perleťovým leskom: *p. lak karosérie; perleťovočierné balóny; hodinky so zirkónmi na perleťovočiernom ciferníku*

perleťovolesklý -lá -lé príd. ▶ majúci perleťový lesk: *perleťovolesklé efekty; p. vzor tapety; odroda kukurice s bielym perleťovolesklým zrnom*

perleťvomodrý -rá -ré príd. ▶ majúci modrú farbu s jemným perleťovým leskom: *p. motýľ; perleťvomodré korálky; ciferník s perleťvomodrým podfarbením*

perleťvoružový -vá -vé príd. ▶ majúci ružovú farbu s jemným perleťovým leskom: *p. rúž, lak; perleťvoružové korálky; spodnička v perleťvoružovej farbe; báza pod mejkap dostáva na svetle p. nádych*

perleťvosivý -vá -vé príd. ▶ majúci sivú farbu s jemným perleťovým leskom: *p. lak; perleťvosivá kravata, blúzka; perleťvosivé oblaky*

perleťvostrieborný -ná -né príd. ▶ majúci striebornú farbu s jemným perleťovým leskom: *p. lak; p. ciferník na hodinkách; perleťvostrieborná šatka s ornamentmi; nafukovacie balóny perleťvostriebornej farby*

perleťvozlatý -tá -té príd. ▶ majúci zlatú farbu s jemným perleťovým leskom: *perleťvozlatá farba; perleťvozlatá kabelka; perleťvozlaté hodinky*

perleťový -vá -vé príd. 1. ▶ zhotovený z perlete, hladkej, lesklej vnútornej vrstvy lastúry hrajúcej dúhovými farbami: *perleťové gombíky, korálky; p. náhrdelník; perleťové spony do vlasov; hodinky s perleťovým ciferníkom* □ zool. *gurama perleťová* al. *ňuchavec perleťový* *Trichogaster leeri* ryba pochádzajúca z juhovýchodnej Ázie, chovaná aj ako akváriová rybka; *plotica perleťová* *Rutilus meidingeri* sladkovodná ryba žijúca najmä v alpských jazerách a v hornom

toku Dunaja; *kančík perleťový* *Rocia octofasciata* ryba žijúca v bažinatých a stojatých vodách, chovaná aj ako akváriová rybka

2. ▶ leskom pripomínajúci perleť, vnútornú vrstvu lastúry; majúci jemný matný lesk: *perleťové očné tiene*; *perleťové akrylové farby*; *p. papier*; *p. pigmentový prášok*; *lak na nechty, rúž s perleťovým leskom*; *čierna metalíza s perleťovým efektom*; *tablet príde na trh v dvoch farebných vyhotoveniach: perleťovej bielej a ebenovej čiernej* □ *meteor. perleťové oblaky* dúhovo sfarbené oblaky vyskytujúce sa v zimnom období v polárnych oblastiach, syn. irizujúce oblaky

perlička -čata pl. N a A -čatá/-čence G -čat/-čeniec s. ▶ mláďa perličky, kurovitého vtáka s typickým fľkaným perím, chovaného na mäso a vajcia: *odchov perličkat*; *predám 10-dňové perličkatá*; *perličkatá sa vyliahnu po 28 dňoch*; *malé perličkatá potrebujú viac tepla ako kuriatka* ▣ **perličatko** -ka -tiek s. zdrob. i expr.: *na fotke je p. hned' po vyliahnutí*

perličí -čia -čie príd. 1. ▶ vzťahujúci sa na perličku², domáceho kurovitého vtáka s typickým fľkaným perím; patriaci, vlastný perličke²: *perličie vajcia*; *perličie kuriatka*; *perličie mäso*; *p. škrek*

2. ▶ pripravený z mäsa perličky²: *p. vývar*; *pečené perličie prsia s grilovanou zeleninou*

perlička¹ -ky -čiek ž. 1. zdrob. i expr. ▶ malá, drobná perla: *sladkovodné, riečne perličky*; *p. v bielom zlate*; *strieborný prsteň s perličkou*

2. ▶ drobné sklenené al. plastové, obyč. guľaté koráliky s perleťovým leskom a s dierkou, určené na navliekanie: *voskované perličky*; *svadobný závoj s drobnými perličkami*; *živôtik vyšitý perličkami a štrasmí*

3. ▶ čo vzhľadom, tvarom, leskom pripomína perly: *kúpeľové perličky*; *vonné perličky* prostriedok v podobe guľôčok používaný pri praní, zabezpečujúci dlhotrvajúcu vôňu opranej bielizne; *púdrové perličky* líčidlo v tvare malých guľôčok dodávajúce pleti farbu a žiarivý vzhľad; *gélové perličky na aranžovanie*; *sprchový gél s olejovými perličkami*

4. cukrár. ▶ cukrová dekorácia v tvare drobných lesklých guľôčok určená na posýpanie, zdobenie tort, zákuskov a pod.: *farebné cukrové perličky*; *kocky namáčame do polevy a ozdobíme, posypeme perličkami*; *strieborné perličky dodajú dezertom slávnostný nádych*

5. i poet. ▶ veľmi malé súdržné množstvo kvapaliny, kvapka, kvapôčka: *perličky rosy*; *perličky potu*

6. ▶ kuriózna, zaujímavá informácia, udalosť, zaujímavosť: *kultúrne perličky zo sveta; niekoľko perličiek z histórie podujatia; na záver ešte jedna malá p.; ako perličku spomeniem jazdenie na jednokolke v jaskyniach; Ako zaujímavá perlička v tomto prípade slúži fakt, že o elektrárne na východe Slovenska sa zaujímal aj slávny T. A. Edison.* [VNK 2002]

7. expr. i iron. ▶ absurdný, naivný al. vzhľadom na situáciu inak neadekvátny výrok vyvolávajúci smiech: *prekladateľské perličky; perličky komentátorov, politikov; perličky zo školských lavíc; zopár perličiek zo súdnictva, z rokovania poslancov; podobných perličiek by sme v zákonoch našli viac*

8. hovor. ▶ perličkový kúpeľ: *bazén, vaňa s perličkou; doprajte si masáž, perličku, saunu*

perlička² -ky -čiek ž. **1.** ▶ zavalitý kurovitý vták z čeľade bažantovitých s typickým tmavomodrým lesklým perím pokrytým drobnými bielymi škvrkami a pásikmi, s krátkym chvostom smerujúcim takmer kolmo k zemi, chovaný na mäso a vajcia: *chov perličiek; liahnu sa nám perličky; vajcia perličky majú veľmi tvrdú škrupinu; perličky svojím škrekom odpudzujú hlodavce aj škodnú* □ zool. *perlička domáca* syn. *perlička obyčajná* *Numida meleagris domesticus*

2. ▶ mäso z tohto vtáka; jedlo z neho: *grilovaná, varená p.; p. na smotane*
perlička³ -ky -čiek ž. (román.) textil. ▶ hustá bavlnená vyšívacia tkanina: *bavlnená p.; farebné perličky na vyšívanie*

perličkový -vá -vé príd. **1.** ▶ vzťahujúci sa na perličky¹, riečne al. morské perly al. drobné guľaté koráliky s perleťovým leskom; zhotovený z perličiek¹: *p. náramok, náhrdelník; perličkové náušnice; perličkové svadobné šaty; perličková girlanda; perličkové ozdoby do vlasov*

2. ▶ súvisiaci s vodoliečebnou procedúrou využívajúcou (minerálnu) vodu, do ktorej je privádzaný vzduch, na masáž a uvoľnenie; používaný na takúto procedúru: *virivý a p. kúpeľ; p. bazén; p. prístroj; perličková masážna vaňa; perličková pedikúra; dopriať si jemnú perličkovú masáž*

3. krajč. *perličkový steh* ▶ drobný ručný steh, pri ktorom sa po vypichnutí ihly vraciame dozadu tesne vedľa výpichu

4. *perličkové písmo* ▶ ručné písmo, v ktorom sa písmená píše nespojito v podobe tlačenej písmen abecedy

perlorodka -ky -diak ž. (román. + sl.) ▶ morský al. sladkovodný lastúrník, v ktorého lastúrach sa tvoria perly: *chov, farma perlorodiek; lovci perlorodiek; náušnice, gombíky z lastúr perlorodiek; [...] perlorodky tu neboli nijakou vzácnos-*

ťou; domorodci však z nich nevyberali perly. [V. Krupa] □ zool. *perlorodka morská Pteria margaritifera; perlorodka riečna Margaritifera margaritifera*

perlorodkový -vá -vé príd. zried. ▶ súvisiaci s perlorodkou, lastúrnikom, v ktorého lastúrach sa tvoria perly; vzťahujúci sa na perlorodku: *perlorodková farma; ozdoby z perlorodkových lastúr*

perlovanie -nia s. <román.> **1.** poľov. ▶ drobné výrastky na paroží jeleňovitých, perly: *slabé, stredné, bohaté p.; paroh s krásnym perlovaním; srnec má dlhé, tenké vetvy bez perlovania; Tam, kde krv na povrchu parohu naplavila prebytok stavebných látok, vzniká perlovanie.* [PaR 2010]

2. ▶ drobné, obyč. biele škrvny na tele zvierat: *p. srsti, peria; hrebeň kohúta s jemným perlovaním; samec rybký má výraznejšie p. na konci chrbtovej plutvy*

perlovitý -tá -té príd. zried. ▶ tvarom, farbou pripomínajúci perly, podobný perlám; pokrytý bielymi škrvnami: *sivé perlovité škrvnky; dospelé jedince nadobúdajú p. vzhľad škrvnitý* □ pôdohosp. *perlovité obilné zrná* z ktorých je odstránený vonkajší obal, oplodie a klíčec a ktoré majú rovnakú veľkosť a okrúhly tvar

perlovina -ny ž. **1.** zried. ▶ látka, ktorú produkuje lastúrnik po vniknutí drobného cudzorodého predmetu do jeho vnútra a z ktorej vzniká perla; tento materiál: *produkovať perlovinu; hodinky vykladané perlovinou; lyžička z pravej perloviny; ustrica začne obalovať zrnko piesku perlovinou*

2. veter. ▶ zápal pohrudnice al. pobrušnice u dobytká, charakteristický tvorbou tuberkulózných uzlíkov: *p. prebieha bez osobitných príznakov*

3. zried. ▶ zdobiaci perleťový materiál určený na gélové al. akrylové nechty: *3D kvety z perloviny*

perlovobiely -la -le príd. ▶ majúci farbu bielych perál; biely s perleťovým leskom: *perlovobiele zuby; auto, fotoaparát v perlovobielej farbe; smartfón v perlovobieliom vyhotovení; na stred horného viečka naniesť perlovobiele tiene*

perlovosivý -vá -vé príd. ▶ majúci farbu perál so sivým nádychom; sivý s perleťovým leskom: *p. oblek; perlovosivá košela, kravata; vajička perlovosivej farby; motýľ má perlovosivé krídla*

perlový -vá -vé príd. **1.** ▶ vzťahujúci sa na perlu, lesklé guľovité teliesko vznikajúce v mušli lastúrnikov, využívané ako šperk; zhotovený z perál; súvisiaci s perlami, s ich získavaním: *p. náhrdelník, náramok; perlové náušnice, šperky; krásna, elegantná, luxusná perlová súprava; strieborná retiazka s perlovým príveskom; namiesto zlatých doplnkov stavila na perlovú klasiku; kultivované perly sú umelo pestované na perlových farmách*

2. ▶ obsahujúci rozomleté perly; získaný z perál: *perlové sérum; koncentrovaný p. proteín; p. krém proti vráskam; pleťové tonikum s perlovým extraktom*
□ *perlový prášok* prostriedok tradičnej čínskej medicíny vyrobený z riečnych perál, ktorému sa pripisuje rad rôznorodých pozitívnych účinkov

3. ▶ majúci farbu, lesk perál; farbou, leskom, tvarom pripomínajúci perly: *perlová biela, ružová, sivá; perlové odtiene; očné tiene s perlovým leskom; svadobné šaty perlovej farby; p. čaj zelený čaj*, ktorého lístky sú zvinuté do malých guľôčok □ *perlová svadba* 30. výročie sobáša

Lenka Ocetová

Typografické značky

- ▶ uvádza výklad
- lexikalizované spojenie alebo terminologické spojenie
- ↗ odkaz
- ▣ frazeológia, parémie
- ▣ prihniezdovanie

Zoznam použitých skratiek zdrojov

KN – Katolícke noviny, PaR – Poľovníctvo a rybárstvo, Sme – Sme, VNK – Východoslovenské noviny – Korzár

Z WEBOVEJ PORADNE

Hlboko si cenit'? – Autor otázky, či je správne spojenie *hlboko si cenit'*, vychádzal zo skutočnosti, že v praxi sa bežne používajú slovné spojenia *vysoko si vážiť* aj *hlboko si vážiť*, podobne aj *vysoko si cenit'*. O spojení *hlboko si cenit'* však zapochyboval.

Prídavným menom *vysoký* sa vyjadruje okrem iného aj miera a príslovka *vysoko* v ustálených spojeniach *vysoko si vážiť*, resp. *vysoko si cenit'* sa používa na vyjadrenie veľkej miery. Jej synonymom je príslovka *veľmi* (porov. *veľmi si vážiť*, *veľmi si cenit'*). Prídavným menom *hlboký* sa vyjadruje okrem rozmeru (*hlboká jama*) aj intenzita, napríklad v spojeniach *hlboký cit*, *hlboký dojem*, *hlboká úvaha*, *hlboká úcta*. Príslovka *hlboko* má okrem iného aj význam „s veľkou intenzitou, vo veľkej miere“, napríklad *hlboko žiaľiť*, *hlboko spať*, *hlboko ľutovať*, *hlboko prežívať*, *hlboko si vážiť*. Spojenie *hlboko si niečo, niekoho vážiť* sa uvádza pri hesle *hlboko* aj v druhom zväzku Slovníka súčasného slovenského jazyka H – L (2011). Spojenie *hlboko si cenit'* sa síce v jazykovej praxi občas používa (utvorené je zrejme analogicky so spojením *hlboko si vážiť*), ale v tomto prípade odporúčame uprednostňovať spojenie *vysoko/veľmi si cenit'*. V súvislosti s hodnotením, oceňovaním či cenením sa spravidla nepoužívajú výrazy *hlboký*, *hlboko*, ale *vysoký* a *vysoko*.

PRIPOMÍNAME SI

---

1. august 2019

90. výročie narodenia **doc. PhDr. Miloslava Darovca, CSc.**, jazykovedca a univerzitného pedagóga. Od r. 1951 až do r. 2009 pôsobil na slovenských univerzitách, v rokoch 1959 – 1994 na Katedre slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Venoval sa výskumu syntaxe a morfológie súčasnej spisovnej slovenčiny a štylistike. Je autorom viacerých vysokoškolských učebníc a spoluzakladateľom letnej školy pre študentov slovenčiny Studia Academica Slovaca. Zomrel 21. mája 2019 v Bratislave.

14. august 2019

100. výročie narodenia **PhDr. Eleny Smieškovej**, jazykovedkyne a dlhoročnej pracovníčky Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV (1951 – 1985). Pracovala v oblasti lexikológie a lexikografie, bola spoluautorkou šesťzväzkového Slovníka slovenského jazyka (1959 – 1968), podieľala sa na vypracúvaní koncepcie Česko-slovenského slovníka (1979) a spolupracovala pri príprave Krátkeho slovníka slovenského jazyka (1. vyd. 1987). Venovala sa aj výskumu slovenskej frazeológie, ktorého výsledkom bolo vydanie Malého frazeologického slovníka (1. vyd. v r. 1974). Zomrela 2. júla 2006 v Bratislave.

ISSN 0023-5202

MIČ 49 300